

Приложение № 10

Анотации на материалите по чл. 76. от ПРАСПУ, включително самооценка на приносите на

доц. д.н. Нина Димитрова Герджикова (участник в конкурс за професор)

Показател А: Автореферат на дисертационен труд за присъждане на ОНС „доктор“ –

Тема: Дидактическа стратегия за анализ на урока в началните класове

Показател В: Хабилитационен труд: монографията

Герджикова, Н. (2014). *Училището като педагогическо пространство на безпокойството. Емоционалният опит и ефективността на управлението и организацията*. София: Авангард Прима, с.309. ISBN 978-619-160-293-3

Монографията изследва цялостно връзката между емоционалния опит и ефективността на управлението и организацията на училищната институция. В нея се прави анализ на педагогическите практики от гледната точка на всички социални актьори в полето на училищната институция.

Теза: Емоционалният опит на учениците в училище изпълнява базисни функции за организирането и провеждането на образованието, обучението, възпитанието и педагогическото консултиране. Познавателната инфраструктура на монографията се изгражда въз основа на синтезирането на теоретична и емпирична фактология. Чрез тях се подкрепят дейностните модели в училищната институция, които биха повишили нейната ефективност. Мрежата от научни идеи се опира на активните действия на директорите, учителите и учениците. В този смисъл синтезът на научно обосновани факти представлява методологическия подход, използван в монографията, което позволява да се анализират образователните конструкции, процеси и резултати.

Аргументи: В първа глава се разглежда отношението между технократизма и хуманизма в образованието. Представят се данни от емпирични изследвания, които съобщават за задоволството на учениците от училищния живот. Описва се спецификата на българския манталитет при изразяването на емоциите. То е амбивалентно – от една страна хората изразяващи емоциите си се определят като слабохарактерни, а от друга – има силно изразено съотнасяне на позитивните емоции с възвишеното, но в бъдещето. Дават се и обяснения за агресивното поведение, за разбирането на благополучието. Възприема се теорията на Шереп(1997) за емоциите като важен посредник между вътрешния свят на човека и външните условия на неговите действия. Следва представяне на разнообразни данни от емпирични изследвания за преценките на учениците и учителите за климата в училище. Налага се изводът, че използваните правила за организиране на институционалния живот показват, че става дума за регулиране на емоциите на социалните актьори.

Във втора глава се анализира доминиращият емоционален опит на учениците в различните възрасти като предпоставка за организиране на училищната среда. Три са аргументите в подкрепа на това твърдение, изказани от известния американски изследовател Фрийда (2009):

- емоционалният опит отразява цялостния „отговор“ на човека към въздействията, идващи от външната среда;
- емоционалният опит изпълнява регулативни функции по отношение на насочеността на вниманието и активността на учениците;
- емоционалният опит отразява ценностните преценки на учениците за педагогическите въздействия.

Тези важни социални функции на емоционалния опит се проследяват чрез проявяването на една или повече водещи емоции във всяка от степените на училищното образование: начален, прогимназиален и гимназиален етап.

Концептуализирането на началното училище като институция допринася за разрушаването на бариерите за преживяване на радостта от учениците между шестата и дванадесетата година. Най-важните източници на радостта за децата са взаимодействието с майката и играта. Радостта провокира субективното възприемане на самия себе си като пълноценен човек и усещането за енергичност, компетентност и освободеност. Тази теза е подкрепена от описанието на педагогическата практика в едно немско начално училище, в което индивидуализираните и групови форми на работа са свързани организационно и съдържателно с усещането на децата за подкрепа и самостоятелност.

Прогимназията се определя като педагогическо пространство на изненадата (12-14-годишните). Според Изард(1999) изненадата се отличава от радостта. Тя възниква при внезапна промяна на външната стимулация, характеризира се с по-висока степен на импулсивност, напрегнатост, самоувереност. Други автори я свързват с атрибутивния тип анализ на реагиране спрямо неочаквано събитие. Освен това чрез изненадата се „проверява“ автоматизираното и неосъзнато „съответствие-несъответствие“ между познатото и новото. С тези свои особености изненадата съответства навъзрастовия стадий на развитие. Ето защо организирането на педагогическата среда в съответствие с нея би довело до хармонизиране на педагогическото взаимодействие. Чрез описанието на практиката в конкретно немско училище се доказва възможността за реализиране на тази идея.

Етапът на средното образование обхваща две направления: „гимназия“ от общообразователен тип или „профилирани“ и „професионални“ гимназии. Вниманието тук се насочва към първи гимназиален етап – VIII – X клас включително. Неговият емоционален образ може да бъде описан чрез две емоции: надеждата и скуката. Операционализирането на надеждата с изследователска цел не е лесна задача. Най-напред тя е свързана с позитивното очакване. Друг важен елемент е „вградената“ в нея норма. Тя може да породии фрустрационни преживявания у личността, ако очакванията ѝ не са се сбъднали или да се окаже „по-силна“ от преживявания неуспех. Надеждата може

да съществува заедно със страха. Свързана е с мотивацията и може да се прояви чрез повишена активност или пасивност на личността.

Скуката е другият емоционален феномен, за който съобщават учениците от гимназиалните класове. С тази емоция са свързани не само отсъствието на интерес към ученето, но и други неблагоприятни явления в образованието като, например, отпадане от училище, девиантно поведение, отчуждаване, наркотични зависимости. В параграфа подробно се описват емпирични изследвания, свързани със съдържанието на скуката според учениците. В конкретен пример се представя паралелното проявление на двете емоции – надежда и скука в гимназиалния етап на обучение.

Изложените разсъждения за функционирането на водещите емоции в трите образователни етапа се анализират в контекста на антропологическата традиция, създадена от Ото Болнов в средата на XX век. Той определя педагогиката, свързана с емоциите като „педагогика на безпокойството“. Той разбира безпокойството в контекста на позитивното активизиране на действията на учителите и учениците. Други автори свързват идеята за педагогиката на безпокойството с екзистенциализма и психотерапията. Въз основа на тези източници педагогическият смисъл на безпокойството като предпоставка за организиране на образователните дейности се концептуализира чрез следните изводи:

- то се осъществява в реална физическа среда, която влияе върху субектите, намиращи се в нея;
- има социално измерение: влияе върху качеството на взаимодействие между учители, ученици, мениджмънт и техните нагласи за изпълнение на учебните и управленските дейности;
- оказва влияние върху „вътрешния свят“ на социалните актьори;
- ориентира управлението към „търсенето на себе си“ чрез преодоляването на предизвикателствата в педагогическата действителност;
- професионалната дейност на учителя се трансформира в „личностни практики“ на обучаващо взаимодействие;
- предизвиква се промяна в управлението на училището чрез груповото съпреживяване на радостта, надеждата и изненадата.

В отделен параграф се извеждат и дефинират три основни понятия, които се явяват опори за организацията на вътрешноучилищните дейности: цели, ситуация и постижения.

В трета глава се разглеждат задачите и функциите на училищната институция. В нея се възприема гледището на Блъомеке и Херциг (2009), които разграничават два подхода за анализирането на училището:

- изследване на отношението училище – общество на макроравнище;
- изследването на вътрешните структури на училището на мезоравнище.

И двата подхода предполагат съотнасяне на училищната институция с обществено значими (външни или вътрешни) норми, доколкото тя е част от социалната система, но в монографията акцентът се поставя върху втория подход. Образованието, обучението и

възпитанието се възприемат като категории, които отразяват традиционните задачи на училището.

Училищното образование се интерпретира в монографията като процес за формиране на вътрешно свободния човек, защото неговата същност се свежда до три фундаментални въпроса:

- Какъв образ изгражда човекът за самия себе си?
- Как се проявява неговият манталитет?
- Какъв е неговият жизнен свят?

Училищното обучение се определя като процес на преобразуване на вътрешния свят на човека. Това се постига чрез поддържането на предметния канон. Концептуализирането на ученето и учебното познание в съответствие с конструктивистката дидактическа теория е предпоставка за трансформирането на педагогическите практики в съответствие с дълбоките промени в икономиката и глобалните тенденции за реформиране на образователните системи. Разглеждат се три колективистки ориентирани модели на учене, съответстващи на конструктивизма, а именно: моделът за създаване на знанието, моделът на разширяващото се учене и моделът за изграждане на знанието.

„Политиките за управление“ на знанието се свързват с подбора на учебното съдържание от учителите и директора на училището. Въпреки наличието на учебни планове и програми като рамка за провежданото обучение, учителите имат възможност да адаптират учебното съдържание в съответствие с конкретните условия. Директорите също могат да конкретизират регулативните правила за организацията на обучението. В монографията се описват разновидностите на обучението чрез откриване, обучаването чрез усвояване на действия и проблемно-развиващото обучение, които разширяват емоционалния опит. Предлагат се конкретни примери за планиране на учебния час, за анализ на социалната и познавателната активност на учениците в него, за анализ на инструкциите на учителя.

Общоевропейска тенденция е възпитанието да се реализира чрез разпределяне на функциите между родителите и учителите. Позитивистки ориентирани теории за интерпретиране на възпитателното взаимодействие го разглеждат като обективен процес, в който се спазват определени регламенти. Другият възглед разглежда възпитанието като субективен процес, в който дейностите в отделната институция определя „външната форма“ на училището. Това го поставя в ситуация на конкуренция с други подобни културни институции. Възприемането на свободата като организационен принцип на училището го превръща в автономна институция. Оттук произтичат ценностите, целите, компетенциите, свързани с възпитанието на учениците. Представени са редица емпирични изследвания, разкриващи преценките на учителите и учениците за същността на възпитателния процес в училище.

Педагогическото консултиране се разглежда като четвъртата основна функция на училището, защото то оказва подкрепа на ученика при вземането на лични решения в сложни ситуации. Педагогическото консултиране има характеристиките на общото и частното. Общото се свързва с обмена на информация, с изграждането на

междучелностни отношения с намерението да се преодолее възникнал личен проблем. Тясно педагогическите характеристики следва да се търсят в съдържанието на информационните процеси. Друг важен момент е изграждането на индивидуален или социалноинтегриращ стил на живот, които биха компенсирали диагностицираните дефицити във възпитанието или обучението. Схващането за педагогическото консултиране и неговите функции е онагледено със схема. Разглеждат се и конкретни стъпки за осъществяването му в училище.

В четвърта глава се представя взаимовръзката между теорията и практиката при определяне ефективността на вътрешноучилищните дейности. В емпиричните изследвания акцентът се поставя върху анализа на практиките на „необикновено ефективните училища“ (Шиърънс, 2004). В отделна форма се систематизират критериите за оценяване на ефективността на средното общообразователно и техническо средно училище (ДеМайер, 2010). Проследяват се различните възгледи за оценяване ефективността на училището: теорията за качеството на училищния живот, осигуряването на равни права за образование, включването на учениците при вземане на решения, икономическият подход, капиталовата теория за училищна ефективност и усъвършенстване.

Друг аспект при оценяването на ефективността е свързан със сравняването на постиженията на учениците в самото училище, с тези на национално равнище или с други подобни групи ученици при спазване на съответните статистически процедури. Приносен характер имат и изследванията, свързани с описанието на ефективността на преподаването. Чрез схема се онагледява обобщаващ модел за оценяване на ефективността на отделното училище (Криимърс, Рицигт, 1996).

В пета глава се проследяват концептуалните модели, свързани с подобряване практиката на организацията и управлението на училището. Програмата на училището се определя като инструмент за мобилизиране усилията на директора, учителите и учениците. Основният въпрос е: Как отделното училище може да подобри своята дейност? Отговорите се търсят в рамките на структурно-функционалната теория на Фенд (2008), която е свързана с характеристиките на класовете в училище и с нагласите на учителите. Друг подход предлага Ролф (2012), който свързва развитието на училището с по-голяма самостоятелност, със създаване на училищен профил, със създаване на разнообразни условия за подобряване ученето на учениците и професионализирането на всички дейности. В САЩ широко разпространена е концепцията за „прилагането“ на теоретичните идеи. В него особено важни са субективните представи и рефлексията на учителите и учениците за извършването от тях действия. Подробно е представен модел за практическо осъществяване на оценяването на ефективността в едно немско начално училище, което би могло да послужи като ориентир за извършването на подобен анализ у нас.

Специално внимание в самостоятелен параграф е направен анализ на програма за развитие на едно българско училище. В текст от около 100 страници се изброяват 73 нормативни документа, които регламентират дейността във всяко училище. Описва се и учебният план по класове. В отделна форма са представени названията на конкретните

планове на училището и кратко описание на тяхното съдържание. Анализът им поставя въпроса с какво поддържането на тази документация, която коства много време и усилия на авторите си, допринася реално за напредъка на учениците и учителите, както и на общообразователните дейности в училището. Затова се налага изводът, че би било по-рационално да се изготвят само два плана – един стратегически, свързан с конкретното състояние на образователната система в страната и един тактически, който да съответства на очакванията на учениците и родителите в конкретното училище. Предлагат се и конкретни решения, изпробвани в практиката на водещи европейски страни, които са ориентирани към подобряване на социално-емоционалния климат в училище.

В шеста глава се анализират някои съвременни предизвикателства към българското училище и се предлагат стратегии за тяхното преодоляване. Първата стратегия е свързана с диференциране на преподаването в масовата педагогическа практика; втората – подобряване практиките на преподаване в малките, високопланински училища; третата – засяга разработването на специални програми за емоционално и социално учене; четвъртата – създаването на реални условия за осъществяване на преподаването в мултикултурна среда.

В седма глава се разглеждат професионалните функции на директорите, учителите и учениците като субекти на позитивните промени в училищните дейности. „Доброто“ или ефективното училище са част от педагогическата действителност. Независимо от споровете за съдържанието на категорията „ефективност“, емпиричните изследвания доказват, че добрият директор трябва да притежава три основни умения: да бъде твърд и целенасочен, да умее да работи с широк кръг учители и друг училищен персонал във вземането на решения и да ръководи професионално (Саймънс, Хилман, Мортимор, 1995). На преден план излиза трансформативният модел на управление. Той може да бъде реализиран, когато учителите променят нагласата си към определяне на визията и целите на училището. Те са водещи и при налагането на иновативни практики на обучение.

Поддържането на трансформативния модел в управлението на училището несъмнено би довело до дълбока промяна в традиционната роля на учителя. Това не би се случило, ако учениците не се възприемат като източник на креативност в процеса на управление. Те са важен фактор за създаването на благоприятен социоемоционален климат. Съвременният модел за поддържане на ефективността се основава на създаването на мрежи от училища, които полагат съвместни усилия за определяне на целите и практически ориентирани стратегии за преодоляване на сходни проблеми. В тази връзка значими са конструктивистката теория, идеята за създаването на социалния капитал, теорията за „автономията“ (Дюркхайм).

В осма глава се прави теоретичен синтез за същността на педагогиката на безпокойството. В нея ефективността на училището се разглежда в тясна връзка с въпроса „Какъв човек искаме да създадем в него?“. Отговорът на този фундаментален въпрос не би могъл да бъде даден чрез изключване на емоционалния опит. „Безпокойството“ е екзистенциално състояние на човека, което поддържа неговия

интерес към новото познание, към промяната и напредъка. Концептуализирането на емоционалния опит на учениците в педагогическата теория би позволило да се опознае и съпреживее техния „вътрешен свят“, което е базисна предпоставка за адекватно управление на училищната институция.

Методология: В монографията се акцентира върху конструктивистката теза за съществуването на независима от възприемащия субект действителност, която обаче се анализира дискурсивно. Дискурсивността се проявява чрез избора на предмет на възприемането, различен познавателен интерес и ситуативно възникващи възможности за анализ на съответните части от действителността.

Принципният въпрос, който се поставя гласи: възможно ли е структурирането на училищната педагогика в съответствие с пространството, създавано от емоциите, за конструиране на възрастово специфично педагогическо взаимодействие.

Поставеният въпрос насочва към познавателния интерес, който се определя от безпокойството като среда за проявяване на компонентите на функциониращата училищна институция, а именно: образование, обучение, възпитание и педагогическо консултиране.

Онтологичната предпоставка за съществуването на теорията и практиката като относително самостоятелни сфери на педагогическа активност насочват познавателния интерес и към категорията ефективност. Тя се разглежда на мезоравнище, на микроравнище и като процес на сътрудничество между основните актьори в отделното училище, което се проектира в проблема за професионализма и възможностите за неговото поддържане и развитие. Постигнатите резултати от отделното училище би трябвало да води до консенсус относно структурата и организацията на дейностите в отделното училище(мезоравнище). Разглеждането на ценностите, които определят преподаването и ученето дават възможност да се направи микроанализ на конкретно училище. Създаването на училищни мрежи поддържа позитивното развитие на професионализма на директорите, учителите и учениците.

Използваните методи за конструиране на изследването са представяне на случай и документалното изследване. Въпреки добре известните недостатъци на изследването на „случай“, които произтичат от идеосинкретичния характер на анализа, представените конкретни училищни практики дават информация, подкрепяща основната теза в монографията. Разглеждането на примерите протича по следния начин: избор на пример за училище, за което е представена конкретна информация в собствената му интернет-страница; дефиниране на гледната точка към представяната информация, от което следваше избора на водещото понятие и веригата от „спомагателни“ понятия, необходими за аргументиране на основните идеи в монографията. Макар че, изводите са валидни само за конкретния случай, те са използвани като доказателства в подкрепа на основната теза.

Методът на документалното изследване, свързан с една съществуваща програма за развитие на училището, се опира на три основни техники: интерпретиране,

реконструиране и дефиниране на ориентировъчна схема. Интерпретирането даде възможност да се установят ключовите категории и тези при изготвянето на плана. Реконструирането на съдържанието подпомогна дефинирането на потенциалните действия, които ще бъдат извършвани от социалните актьори. Бяха идентифицирани и имплицитните намерения за действия в училището. Ориентировъчната схема позволи да се установят, например, практиките за организация на обучението с учениците, за контролната дейност, за спортния календар на училището и т.н.

Иновативност: От 90-те години на миналия век се водят интензивни дискусии за същността на училищната педагогика като самостоятелна научна дисциплина. На съвременния етап отговорите са различни, но еднозначно потвърждават нейното самостоятелно съществуване. В представяната тук монография се добавя още една възможност за вътрешно диференциране на училищната педагогика. Като критерий се използва „фигурата“ на емоциите радост, изненада, надежда и скука. Тяхното съдържание дава възможност да се опишат типичните характеристики в организацията на образованието, обучението, възпитанието и педагогическото консултиране в съответната училищна степен: начална, прогимназиална и гимназиална. Различното от досегашните опити се състои в това, че по традиция авторите следват особеностите на измерението „възраст“, докато в настоящата монография дейностният потенциал на всяка от емоциите се определя от социалната интеракция, която предполага конструктивисткия характер на училищните педагогически, съответстващи на етапите на образование, а не на развитието, което е по-тясно свързано с психологията.

Показател Г:

Г. 4 Публикувана монография, която не е представена като основен хабилитационен труд

1. Герджикова, Н. (2007). *Провеждане и диагностика на обучението в класната стая*.
София: Аскони-Издат, с.257. ISBN 978-954-383-006-0

Монографията представлява опит за цялостно представяне на процеса обучение, като се насочва към иновативните начини за модернизирани на класическата фронтална форма за неговото организиране. В теоретичен план тя представя класическите за дидактиката категории като учене, преподаване, цели на обучение, знания, социални форми за организация на обучението и диагностика на постиженията на учениците, но в ракурса на когнитивизма и хуманистичната теория.

Теза: Осмислянето на хуманистичните ценности по отношение на провеждането и диагностиката на обучението в класната стая променя вътрешната логика на основните дидактически категории. Чрез тяхното преосмисляне се цели „обхващането“ на човека като цяло – от една страна и диагностицирането на неговия индивидуален профил – от друга. Адаптирането на обучението към хуманистичната и когнитивната теории изисква промяна в дефинирането на дидактическите категории.

Аргументи: В първа глава се представят резултатите от едно емпирично изследване на студенти от различни педагогически специалности, свързани с обучението в прогимназиален и гимназиален етап. Извадката се състои от 82 студенти. Измерват се личностният растеж на

ученика, взаимоотношенията учител-ученик, ученикът като център на обучението и самооценката за позитивното отношение към другите. Наличието на данни от изследване, проведено със същия въпросник, но с американски студенти (в извадка от 109 участника) дава възможност за сравнение на нагласите между двете групи, които принадлежат към различни култури на образователния процес. Сравнявани са честотните разпределения за двете извадки. Оказва се, че хуманистичните идеи за обучението са еднакво привлекателни за младите хора, но реалните условия за използването на техния ентузиазъм като движеща сила за трансформиране на образователните практики са различни. Необходимо е преосмисляне на теоретичния апарат, което би подготвило студентите за провеждане на обучението в българските условия в съответствие с хуманистичните ценности.

Във **втора глава** се разглежда процесът на обучение в контекста на индивидуалното и социалното познание. Най-напред се описва значението на „мястото“, на което се провежда обучението, като се използват идеите на класическата педагогическа антропология (Болнов). В сравнителен план се представят когнитивно-хуманистичният, прагматичният модел и моделът за саморефлексията на ученика. Субективизирането на културата на учене води до промяна на начина за анализ на процеса обучение. Въвежда се понятието „структура на сегмента“ (Шуел, 1996), която може да се определя в зависимост от ролята на учителя, характера на дейността на ученика, последователността на действията и групирането на участниците. Процесуалният характер на обучението се дефинира в контекста на социалния конструктивизъм, което означава най-общо, че „вътрешният живот“ на информацията се повлиява непрекъснато от моментно възникващите отношения с външния свят. Ето защо и резултатите от научаването могат да бъдат много различни.

В **трета глава** се дискутират силните и слабите страни на теориите за целите на обучение. Засега доминира бихевиористското схващане за когнитивните, афективните и психомоторните цели, описани от Блум и неговите сътрудници. Важен момент при осъществяването на целите е анализът на учебната задача. В това отношение значими са теориите на Гане, който се опитва да операционализира своята теория за различни групи учебни предмети; курикуларната теория на Мьолер, която разграничава ориентируваща, обща и конкретна цел; когнитивизмът, който свързва дефинирането на задачата с балансиране на функциите на учителя и учениците, което от своя страна позволява дефинирането на индикатори за стиловете на учене (Бигс). Влияние върху формулирането на задачите оказват още моделите за адаптивно обучение и разглеждането му като процес на комуникация.

В **четвърта глава** е направен опит да се преосмислят трите парадигми за учебното познание: емпирико-аналитичната; практическата или интерпретативната и рефлексивната (Роган, Луковски, 1990). Емпиричното познание на учениците е представено под формата на сравнение между експлицитните и имплицитните знания. Предлага се и типология на учебните знания, която съчетава двете класически парадигми – поведенческата и когнитивната. Предлагат се три типа знания: словесни, дейностни и визуални. На базата на публикации от различни автори е създадена обща класификация, конкретизираща всеки от видовете знания. Например, дейностните знания обхващат видовете правила: дескриптивни, прескриптивни, пермисивни, „трябва“ правилата, емпиричните правила, конкретните, общите, алтернативните и метаправилата.

В **пета глава** се описват най-важните за ежедневната практика процедури на преподаване. Първоначално се дефинират ученето и преподаването в контекста на когнитивната теория. В основата им залягат три базисни процеса: съподчиняване на информационните единици, представянето им по подходящ начин и съпоставянето им с цел постигане на трайно знание. Те

кореспондират с теорията на Аусубел, в основата на която залягат сложните умения, които в по-новите теории за ученето се свързват със съдържанието на категорията „компетентност“. Класификацията на процедурите за преподаване следва логиката на диференциране на учебните знания.

Първата група процедури са свързани с възприемането и преподаването на визуална информация. Последователно се разглеждат следните процедури: онагледяването, което има пряка връзка с възникването на менталните модели и наблюдението, което улеснява бързото възприемане на комплексни обекти в процеса на обучение. Специално място е отделено на дидактическите правила за осъществяването на тези процедури. Втората група процедури са за възприемане и преподаване на вербална информация. След подробно разглеждане на езика като основно средство за реализирането на тези процедури се проследяват особеностите на разказа, четенето на текст, писането на текст и формирането на понятие. Третата група се отнася до възприемането и преподаването на дейностни знания. След коментирането на дидактически значимите теории за практическото действие (Лай, Клапаред, Дюи, Кершенщайнер) и на съвременните интерпретации в когнитивната теория се разкриват стъпките за осъществяване на дейностно ориентираното обучение.

В шеста глава вниманието се насочва към практическите модели за организиране на обучението. Под „практически модел“ се разбират някои типични практики за организиране на взаимодействието учител – ученик. Като цяло организацията на обучението се разглежда в рамките на две парадигми: процес-продукт парадигмата и изкуството на преподаването. Най-широко разпространена е фронталната организация на обучението, чиито най-важни характеристики са: учителят е посредник на знанието; има ритмична структура; разговорът и мотивирането са съдържанието на часа; въпросът е най-важният инструмент на учителя. Започването и завършването на учебния час са критични моменти, в които учителят трябва да съумее да се позиционира като „ръководещ“. Чрез данни от чужди и лични емпирични изследвания се разкриват трансформационните процеси във фронталната организация на обучението. Чрез схема е онагледена идеята на Бьонш за проблемно ориентираното фронтално обучение.

В следващия параграф се проследява развитието на идеите за същността на груповата организация на обучението. То допринася за „отварянето“ на обучението и за постигане на някои важни социални цели в него като отваряне към света, самоопределение, разбиране на многообразието. Важните предпоставки за организиране на груповото обучение са процесуалните умения на учениците, учебната среда и самоуважението на учениците (Лазарович, Карсенти, 1990). Изяснява се значението на вътрешната динамика на формираната група за успеха на ученето; необходимостта от специална методическа компетентност на учителя и правилата за планиране и провеждане.

Теорията и практиката на дейностното обучение улеснява свързването на училищните знания с реалния живот на учениците. Ето защо то има дълга историческа традиция, но дефинирането му е трудна задача. Въз основа на направения анализ на различните концепции са изведени най-важните черти на дейностното обучение: свързано е с реални житейски ситуации, има интердисциплинарен характер, алтернатива е на традиционното учебно съдържание. Резултатите от него се свеждат до формиране на четири вида опит: екологичен, естетически, личен и политически (Фаузер, 1991). В две форми са описани планирането и разновидностите на дейностното обучение.

Седма глава е посветена на диагностиката на учениците в процеса на обучение от учителите. Акцентът е поставен върху теоретико-приложните проблеми при измерването на учениковите постижения и тяхното оценяване. На съвременния етап педагогическата диагностика предлага широк спектър от инструментариум за измерване на постиженията, както в сферата на предметните знания и умения, така и относно мотивацията, интересите и комуникативността. От значение за практиката са и формативното и сумативното оценяване. Първото е процесуално ориентирано, а второто е свързано с продукта от научаването.

Все още нерешен проблем е екологичната валидност на преценката на учителя за постиженията на ученика. Дефинирането на постижението преминава през няколко етапа поради влиянието на антропологическите и дидактическите предпоставки за неговото оценяване. В монографията се предлага подробен списък от критерии за оценяване, който би улеснил дейността на учителя. Зададени са и критериите за оценяване на компетентностите на учениците, разработени от международния екип на изследването, известно като PISA. На критика са подложени „рутинните“ практики за оценяване на учениците във всекидневната училищна практика. Отделено е и внимание на писменото и устното изпитване, както и на цифровото и съдържателното оценяване.

Методология: Настоящата монография е опит да се осъществи един „емпирично информиран“ синтез на класическите дидактически категории. Проведеното сравнително количествено изследване дава възможност да се установят нагласите на бъдещите учители към осъществяването на взаимодействието учител – ученик, да се очертае профилът на съвременния ученик. Това би улеснило прехода от традиционното за дидактиката разбиране на обучението като „статично“ към концепцията за неговия конструктивистки характер. Поставянето на синтеза в основата на теоретичното преосмисляне на ученето, преподаването, целите, процедурите и формите за провеждането на обучението и диагностиката на учениковите постижения формират дидактическо познание с трансформативен характер. Извличането на богата научна информация от различни по характер източници – емпирични изследвания, теоретични концепции, метаанализи – разширява познанията за дидактическите категории и им придава нов смисъл. Формалното или още наричано „академично“ знание се съчетава с практическото, което насочва действията на учителя в „типичните“ ситуации на обучение. Това не опростява представянето на дидактическите категории. Точно обратното – тезите за тяхната същност отразяват конструктивното в променящото се разбиране за тяхната същност под влияние на когнитивизма и хуманистичните ценности.

Иновативност: В резултат на постигнатия синтез се променя характерът на дидактическото познание. Докато за традиционната дидактика е присъща по-скоро нормативната функция, то при дефинирането на категориите в монографията е приложен процесуалният подход. Това предпоставя по-висока степен на свързаност между теорията и практиката на обучение. Същевременно, изграждането на съдържанието на основните категории има системен характер. То се отдалечава от „метафоричното“ им описание и акцентира върху създаването на специфичен научен „речник“, в който на преден план изпъква мрежовият характер на действията на учителя и ученика. Оттук произтича и полезността на монографията: многопластовата информация формира представата за флукуациите в дидактическото познание, които подтикват към рефлексия на реалностите в обучението, към обяснението на неговите въздействия върху учениците и към откриването на нови начини за структурирането му.

2. Герджикова, Н. (2015). *Теория на мултикултурното образование*. София: Авангард Прима, с. 175. ISBN 978-619-160-455-5

В монографията се прави опит за систематизиране на различните теории за мултикултурното образование и за създаването на една цялостна педагогическа концепция за него. Не случайно, категорията „образование“ е ключова за представянето на отделните аспекти на мултикултурализма. Исторически тя е в основата на педагогическото познание и следователно служи като разграничение между него и другите социални науки.

Теза: На съвременния етап от развитието културно хомогенни общества на практика не съществуват. Ето защо и в българското общество се наблюдават процеси на културна динамика, която поражда необходимостта от сближаване и свързване на различни форми на културно многообразие. За да отговори на тези реалности, педагогиката трябва да обясни осъществяващите се процеси и да представи своята гледна точка към тях. В съответствие с тенденциите в англоезичната литература и документите на ЮНЕСКО основната теза в настоящата монография се свързва с идеята за културното многообразие в институцията училище. В нея смисълът на педагогическите въздействия е свързан с индивидуумът, което означава опит за намиране на минимален консенсус между „по-голямата група“ и „по-малката група“ по отношение на нормите, определящи осъществяването на образованието, обучението и възпитанието. При разглеждането на тези основни педагогически категории, акцентът се поставя върху специфичното, произтичащо от възприемането и прилагането на мултикултурните политики.

Аргументи: В първа глава се разглежда значението на мултикултурализма за повишаване на благополучието в съвременната държава. Той насочва социалната енергия към гражданска интеграция на малцинствените групи. В рамките на Европейския съюз се правят опити за формирането на европейска идентичност, благодарение на което европейците биха могли да се обединят около идеята за споделянето на „универсалното общо добро“. По-нататък се изясняват подходите към същността на мултикултурализма: консервативен, либерален, плуралистичен, ляво-екзистенциален, критичен. Представени са и други опити за определянето му (Щайнберг, Кинхелос, 2001).

Проследяват се и политиките за приложение на мултикултурализма в образованието. Уточнява се терминът интеграция тъй като съществува опасност от асимилация на учениците от малцинствата (Макариев, 2003). Обръща се внимание и на посмодернизма, който променя гледната точка към мултикултурализма, а именно „как малцинството разглежда себе си“ вместо „как мнозинството гледа на малцинството“. Разглеждат се практическите мерки, свързани с образователните политики в Канада, Белгия, Румъния, България, Австрия, Германия, САЩ. Налага се изводът за водещата роля на училищната институция в процеса на регулиране на културното многообразие, чрез сближаване на отделните етнически или религиозно обособени групи.

Във втора глава се проследява възникването и развитието на концепцията за мултикултурното образование в България, САЩ, в Европейския съюз и ЮНЕСКО. Сред българските автори се открояват ранните публикации на Вълчев (2004), който акцентира върху културния плурализъм и по-късните на Колева, Макариев и Такева (2013), в които се възприема терминологията на Европейския съюз по това време. Терминът, който авторите използват е „интеркултурно образование“, в който залягат две основни тези: децата със зададена етничност и религия трябва

да се борят за преодоляването на културната си обремененост и втората - необходимост от развитие на групова солидарност в хетерогенни по етнически и религиозен признак ученически общности.

В САЩ Банкс(1993) определя мултикултурното образование със следните характеристики: интегриране на учебно съдържание; конструиране на познанието; редуциране на предразсъдъците; педагогика на равенството; разширяване на правото за специфична училищна култура. Разглеждат се и други схващания за дефинирането на мултикултурното образование, които разширяват представата за него като антирасистко и антидискриминационно, осигуряващо социална подкрепа, развитие и включване. В европейски контекст се разграничават три направления: едното е схващането за интеркултурното образование, второто – за гражданското образование и третото – за развитието на идентичността, която се свързва с вътрешните динамики във взаимодействието на културните и социалните различия. В този смисъл адресат на училищните политики е индивидуумът.

Постмодерното схващане за мултикултурното образование корелира с идеята на Бурдийо за социалния капитал. Тя се отразява върху функциите на съвременното училище. В тях се въвежда конкурентният принцип, утвърждават се културни практики и ценности, които сближават отделните групи, прави се преразпределение на материалните и културните блага между социалните актьори(Олнек, 2000).

Базисно значение за определяне на мултикултурното образование има антропологическата концепция. Важното в нея се свежда до няколко идеи:

- постигане на възможно най-голямо съответствие между водещите интереси и характеристиките на ученето от различните групи;
- адаптиране на съдържанието и начините на работа, чрез които се гарантира постигането на по-висока образованост;
- създаването на „общ опит“ чрез дефинирането на подходящи цели и задачи за всяка от групите.

Антропологическият подход гарантира реализирането на равенството и равните възможности в образованието, които са квинтесенцията на политическите усилия в рамките на мултикултурализма. Хората от маргинализираните групи осъзнават, че освен „право“ образованието е и усилия за постижения, гарантиращи им реализиране на трудовия пазар. От научна гледна точка равенството може да се разглежда един път формално, като еднакъв достъп до образователните институции и втори пътят като представяне на равното право на образование в контекста на равните възможности чрез осигуряване на алтернативни пътища за постигане на индивидуалните цели. Третият подход е свързан с равните резултати, който изглежда най-справедлив, но прикрива някои социални източници за неравенство – напр., различното равнище, от което учениците стартират в училище.

В трета глава сеправи опитда се конкретизира спецификата в целеполагането, съдържанието, провеждането и оценяването на обучението в контекста на мултикултурализма. Съвременните представи за същността на мултикултурното обучение са силно повлияни от феминизма и афроцентризма. Оформянето на възгледа за културно специфичното познание, повлияно силно от личния и груповия опит на учениците е резултат от феминистката идея за позиционирането. В съответствие с нея нашата идентичност се формира под влияние на расата, пола, етноса, класата, възрастта. Всички те обаче, имат относителен характер. Затова учебното съдържание, подобно на научното (както го дефинира Хабермас) е смесица от обективни и субективни компоненти. От тази гледна точка Банкс (1993) предлага типология на мултикултурно

ориентираните учебни знания, която обхваща личното и културното знание, популярното знание, академичните знания, трансформативното академично знание и училищното знание. Използването на тези видове знания води до създаването на учебни предмети с интегративен характер.

За съжаление дефинирането на учебните цели не съответства на вътрешната природа на мултикултурното обучение, което е свързано с хармонизирането на обществените, груповите и индивидуалните интереси. Мултикултурното учене отразява именно тези три вида интереси и разпокъсването им води до влошаване на неговото качество. По отношение на преподаването в мултикултурна среда се обособяват различни подходи. Два от тях са свързани с обособяване на съдържателни ядра като напр., усвояване на знания и умения, необходими им за живота сред представителите на преобладаващото мнозинство; интегриране на съдържание, чрез което се подчертават различията между хората и се изтъкват приносите на етническите групи. Другият е етнографският подход, в който академичната „твърдост“ е съчетана със социална подкрепа; учителят събира и използва специфичната информация за своите ученици като „етнограф“. Третият подход е т.нар. „културно уместно“ преподаване (Ладсън-билингс, 1995), което авторката свързва с академичния успех, културната компетентност и социалното критично мислене. Захорник и Новак(1996) развиват идеята за културно релевантната педагогика и обособяват четири подхода: културно приспособяване, културно разкрояване, културна интеграция и културен анализ. Въз основа на подробно анализираната литература се извеждат устойчивите характеристики на мултикултурното обучение. Привеждат се и научни данни за използването на тестовете за проверка на знанията и уменията на учениците и проблемите, които те създават при оценяване постиженията на учениците от малцинствата. Предлага се и някои решения за преодоляване на негативните последици за тези групи ученици с цел да се диагностицира индивидуалният им напредък.

В четвърта глава се проучват възникването, развитието и проекциите в гражданското общество на мултикултурното възпитание. Формирането на концепциите за мултикултурното възпитание преминава през три основни етапа: интеркултурно (в началото на 90-те години); мултикултурно и транскултурно. Опитът, натрупан в страни като Канада, доказва че възпитателната практика се нуждае от внедряване на методически инструментариум за разбирането на хетерогенността на индивидуумите и културните различия между тях. Съдържанието на мултикултурните училищни практики на възпитание би могло да се разглежда в дискурсите на етноцентризма и евроцентризма. Етноцентризмът се изразява в споделеното в дадена етническа група мнение, че присъщата ѝ култура е важна за всички останали. Евроцентризмът съдържа някои от характеристиките на етноцентризма, доколкото отразява мисленето, ценностите, начина на живот на християнска Европа и ги определя за водещи. Всички други култури се разглеждат в съответствие с еволюирането именно на европейската култура.

Под влияние на постмодернизма се променя и разбирането за мултикултурното възпитание. Индивидуалният стил на живот, които отграничават личността от всички останали се съчетават с някои универсалии, характерни за неговото поколение или социална група. В резултат на това мултикултурното възпитание се свързва с политическото учене, със социалното учене и с усвояването на някои общи компетенции. Оттук произтичат и неговите цели, които са подробно описани в монографията. Между тях са справяне с отчуждението, възприемане на етническите различия, противопоставяне на расизма и др. Педагогическата антропология добавя още един шрих към разбирането на мултикултурното възпитание. Тя разглежда човека като „автор на своята собствена житейска история“(Бьом, 1997). По-нататък в монографията се очертава спецификата на моралното, религиозното и гражданското възпитание в контекста на

мултикултурализма. Моралната идентичност се свързва с вътрешния „диалог“ между компонентите на неговия Аз. Религиозността се „отваря“ не само към собствените, но и към „чуждите“ религиозни убеждения. Гражданското възпитание се ориентира към особеностите на съвременната либерална държава. Животът в мултикултурното общество отправя предизвикателства и към здравното възпитание. Основната стратегия в него е съобразяване на мерките за опазване на здравето с традициите на съответното малцинство.

В пета глава е направен опит за описание на специализираното педагогическото образование, което би подпомогнало учителите да преодолеят предизвикателствата на мултикултурализма в училище. Идеите за него си пробиват път много трудно, дори и в страни с развита демокрация като САЩ. Първият стандарт за мултикултурно педагогическо образование в САЩ е публикуван през 1977г.(Дейли, О' Доуд). Непрекъснатото обогатяване на опита води до възникване на нови концепции за конституирането на учебни курсове, насочени към мултикултурното педагогическо образование. Обособяват се съдържателни ядра, насочени към обучение на ученици от социалната периферия, регулирането на социалните отношения, културно специфичното обучение, културния плурализъм, мултикултурната и социалната реконструкция (Горски, 2009). Отделя се внимание и на начина, по който студентите възприемат съдържанието, ориентирано към мултикултурните проблеми в класната стая.

Важна част от изложението е дефинирането на мултикултурната компетентност и разглеждането ѝ като лиминална фаза в професионалното израстване на учителя. Обобщеният подход към мултикултурната педагогическа компетентност обхваща четири елемента: убеждения и нагласи към „Различния“; знания за културните различия; умения за сензитивно прилагане на знанията в конкретни ситуации и застъпничество, изразяващо се в готовност да се предизвиква промяна в съществуващата практика(Джонс, Сандер, Букър, 2013). Коментира се и създаването на диагностичен инструментариум за измерването на тази компетентност. Усвояването на мултикултурната компетентност е процес на постепенно „преобръщане“ на личните схващания, докато възникне нова йерархия от ценности и убеждения. Именно затова то има лиминален характер.

В шеста глава се излагат разсъждения за перспективата за развитие на теорията за мултикултурното образование. Ключов момент се явява разглеждането ѝ като трансдисциплинарна област, тъй като мултикултурното образование е сложен социален феномен. Той трудно може да бъде определен едноизмерно, защото неговите проявления обхващат широк спектър от проблеми – от идеята за „образование на малцинствата“ до идеята за „глобално“ или „глокално“ образование. Теорията за мултикултурното образование създава научно познание от трансформативен тип. Тя се опитва да променя социалните практики и да мобилизира изследователския ресурс в най-различни научни сфери – културология, антропология, педагогика, икономика и др. Теорията за мултикултурното образование е и юридическо предизвикателство. Поставя се въпросът, как да се дефинира нормативно „равното право“ на образование. Крайният ефект от структурирането ѝ има и икономически смисъл. Способността да се конкурираш на пазара на труда е най-важният резултат от реализирането на мултикултурното образование. Затова е важно да се създават и различни методологически подходи за неговото изследване.

В приложението към монографията се предлага стандарт за придобиване на допълнителна квалификация „педагог по мултикултурно образование“. Той отразява основните идеи, анализирани в предходните глави. В него се съдържа описание на професионализма на педагога по мултикултурно образование, очакванията към него, равнищата на постиженията му, аспектите на професионалното му развитие и модулите на обучение.

Методология: В методологичен план монографията представлява рационална реконструкция на идеи, изложени в различни по характер публикации, свързани с мултикултурализма на макро-, мезо- и микроравнище. На макроравнище се разглеждат политиките; на мезоравнище – институцията училище, свързана с процесите образование, обучение, възпитание; на микроравнище – професионалният профил на учителя, който има доминираща роля в насочването на действията на учениците. Водещият дискурс при реконструирането на теоретичните източници е свързан с идентифицирането на водещите проявления на мултикултурализма в ценностите, нормите и интересите на социалните актьори в училището и на тези „над“ него, т.е. на равнище политики. Във всяка глава се установяват концептуалните схващания и дейностните ориентации за осъществяване на мултикултурното образование, обучение и възпитание. Теоретичната реконструкция следва три логически стъпки: конкретизиране на основните понятия по пътя на сравнението между широк спектър от научни позиции; съпоставяне на силните и слабите страни на различните концепции от гледна точка на антропологическите тези за възприемането на „Другия“ и за равните възможности в образованието; обяснение за целите, начините на действие и очакваните ефекти от тях. В резултат на това се конструира теоретичното познание за комплексния характер на мултикултурното образование, от което следват предпоставките за рационален избор на алтернатива за действие от учителите.

Иновативност: В монографията се прави опит за изграждане на цялостна, системно обоснована педагогическа теория за мултикултурното образование. Самият фокус върху него предполага синтез на познания от сферата на педагогиката и културологията, разбирани в широк смисъл. Постигането на логически синтез между техните понятийни системи предполага придаването на „нов“ смисъл на класическите педагогически категории образование, обучение и възпитание. Дефинирането им на съвременния етап от развитието на обществото е невъзможно извън опозицията власт – субект – култура. Реализирането на всяка една дейност в училищната институция е свързано с обмислянето на съобразени с интересите, традициите, манталитета на участващите в тях субекти. Винаги е налице „среща“ на различни култури.

Налага се създаване на институционални норми, които ускоряват многостранно и безконфликтно социализиране на всички социални актьори. Това води до налагане на дискурсивни практики, за което се изисква специална подготовка на учителите. Ето защо в монографията се представя примерен стандарт за придобиване на допълнителна квалификация „педагог по мултикултурно образование“. Новото в неговата професионална дейност е възникването на хетерогенно учебно „пространство“, в което се конкурират дидактически и културни стратегии. Оттук произтича необходимостта от разширяване на педагогическите компетентности за анализ на динамиката в класната стая и за бързата „обратна“ реакция.

Списък със статии, свързани с изследвания за емоционалния опит на учениците

В списъка са представени 13 статии, в които се описва емоционалният опит на учениците в периода на юношеството. Само две от тях имат теоретичен характер. В едната се изяснява конструктът „социоемоционална компетентност“, а в другата интересът като регулативен

механизъм в поведението на учениците. Всички останали стаии представят резултатите от проведени емпирични изследвания, както следва:

- преживяването на емоциите удоволствие, тревожност и скука в процеса на обучение; извадката обхваща 343 ученика от пети до осми клас; използван е въпросник, разработен от Пекрун, Гьотц и Пери (2005);
- интересите на учениците към знания и дейности свързани с химични и биологични процеси в природата извън училище; извадката обхваща 225 ученика от шести клас; използван е въпросник, разработен от норвежкия проф. С.Сьоберг(2000);
- емоционалната чувствителност на учениците преди провеждането на часовете по предметите български език, история, биология (Човекът и природата) и математика във времевата зона от 7.30ч. до 11ч; извадката обхваща 163 ученика от шести клас;
- процесуална диагностика на емоционалната чувствителност в рамките на учебния час по предметите български език, история и биология (Човекът и природата); извадката обхваща 74 ученика от шести клас.

Скалите за изследване на емоционалната чувствителност в последните две изследвания са създадени от мен въз основа на инструментариума, разработен по-рано от Янке и Дебус (*Janke W., Debus G. (1978). Die Eigenschaftswörterliste (EWL) Eine mehrdimensionale Methode zur Beschreibung von Aspekten des Befindens. Göttingen, Toronto, Zürich: Verlag für Psychologie – D.C. J. Hogrefe*)

В методологичен план изследванията са квантитативни, корелационни по характер. Ето защо те разкриват вариациите между айтъмите в реални условия, от гледната точка на преценките на учениците. Използвани са големи и средно големи извадки, които позволяват да се направят достатъчно достоверни научни изводи чрез честотни анализи, изчисляване на алфа на Кронбах, експлоративен факторен анализ и дисперсионен анализ. Инструментът за провеждане на изследванията е въпросник, съдържащ айтъми, които спадат към определена скала. Резултатите от изследванията дават богата информация за емоционалния опит на учениците, както в процеса на обучение, така и извън него.

Иновативността на проведените изследвания се проявява чрез следните съдържателни компоненти:

- изследва се скуката в процеса на обучение; справката в каталога на НБКМ показва, че тя се възприема до момента като художествен или философски феномен в българското културно пространство;
- проучват се интересите на 13-годишните ученици към природните науки извън училище;
- създават се два нови диагностични инструмента, които могат да се използват паралелно или поотделно с цел установяване на емоционалността на учениците преди, след или в процеса на обучение.

Номерацията на статиите съответства на мястото им в представения списък. По-нататък ще бъдат конкретизирани резюметата на съответните статии:

Показател Г, Т.6(WebofScience)

№ 1 Герджикова, Н.(2016). Ученическите емоции удоволствие, тревожност и скука в процеса на учене по време на час. *Педагогика*, Т.88, №3, 338-348. ISSN 0861-3982

В статията са представени емпиричните данни от изследване на ученици от 12- до 15-годишна възраст. Данните от него показват, че учениците не преживяват силни емоции по време на

учебния час. 79,1% от тях биха отсъствали от час, ако се чувстват напрегнати. Същевременно 69,7% никога или много рядко биха напуснали часа демонстративно. Тези данни ясно показват нагласата на учениците да контролират негативните си емоции в съответствие с изискванията на учителя към тях. Образователният статус на майката не оказва влияние върху типа емоционално поведение.

Показател Г, Т.7(статии в нереферирани списания и редактирани колективни томове)

Статии в списания:

№ 9 Герджикова, Н. (2015). Gender differences in out-of-school experience and interests in the school science curriculum among 13-year-old Bulgarian pupils. *Школьная педагогика*, №1, 49-53 ISSN 2410-7344 (РИНЦ)

[Половите различия в извънучилищния опит и интересите към курикулума по природни науки сред 13-годишните български ученици. *Школьная педагогика*, №1, с.49-53]

В този доклад съм изследвала влиянието на пола върху извънучилищния опит и учебните избори на 13-годишните ученици в общообразователното български училище. Извадката от 225 ученика в шести клас е подпомогнала разкриването на различни модели на полови различия. Използвайки непараметричния тест за проверка на хипотезата – хи-квадрат разпределение се доказва, че нагласите към курикулума по „науки“ има културен произход.

№ 15 Герджикова, Д.(2016). Dimensions of Class-related Anxiety among the Students in the Bulgarian's Junior High School.*Молодой ученый*, № 7(111), 603-606 ISSN 2072-0297

[Измерения на тревожността, свързана с учебния час сред ученици в прогимназиалния етап на българското училище. *Молодой ученый*, № 7(111), 603-606]

Целта на това проучване беше да се оцени надеждността на скалата „тревожност“. Беше проведен и дисперсионен анализ, за да проверят дали преценките на скалата “тревожност“ са свързани с оценката на учениците по посочения от тях учебен предмет. Участваха 343 ученици от четири прогимназии в област Смолян. Настоящото изследване поставя следните основни въпроси:

- Дали скалата „тревожност“ има достатъчно висока надеждност в тази извадка от подрастващи?
- Свързани ли са разликите в преценката за тревожността с класа, в който се намират учениците?

Изчисляването на коефициента алфа на Кронбах е една от най-често използваните процедури за измерване на надеждността. В тази извадка той е .83, т.е. достатъчно висок. Графично са онагледени моделите на тревожност сред учениците. Около 70% от тях се тревожат дали са достатъчно добре подготвени за часа, 54, 8% не се чувстват напрегнати в час, 69,7% от учениците не чувстват ускорено сърцебиене, когато не разбират нещо важно от изучаваното учебно съдържание. Между класовете (5-ти – 8-ми) дисперсионният анализ показва, че има разлики в преценките на учениците за техните емоции по време на час.

№ 16 Герджикова, Н. Д. (2016). Boredom of Students in the Learning Environment of Bulgarian's Junior High School. *Образование и възпитание*, № 2, 34-36. ISSN 2410-4515 (РИНЦ)

[Скучаенето на учениците в учебната среда на прогимназията в България. *Образование и възпитание*. № 2, 34-36.]

В статията се проследяват причините за скучаенето в клас и възникването на научния интерес към този емоционален феномен в САЩ и Германия. Описват се характеристиките на скучаенето, обосновани от Пекрун, Гьотц и Пери. Изследва се надеждността на скалата и се провежда дисперсионен анализ за установяване на различията между класовете. Стойността на алфа Кронбах е .89 – т.е. много висока. Ефектът на класа е:

- малък – напр., за твърдението „Тъй като времето минава бавно, често си поглеждам часовника“ изчисленията обясняват само 2,1% от дисперсията;
- среден – напр., за твърдението „Толкова ми е скучно, че имам проблем да внимавам“ – 4,2% от дисперсията;
- висок – напр., за твърдението „Мисля за това какво друго бих могъл да правя, вместо да седя в този скучен час“ – 6,1% от дисперсията.

Налага се изводът, че още в първата година на прогимназията се повишава сензитивността на учениците към скучаенето.

№ 17 Герджикова, Н. (2016). Developmental aspects of enjoyment in the context of the middle school. *Школьная педагогика*, №2, 16-18. ISSN 2410-7344.(РИИЦ)

[Възрастови аспекти на удоволствието в контекста на прогимназията. *Школьная педагогика*, №2, 16-18.]

Предмет на изследването е скалата „Удоволствие“ на Пекрун, Гьотц и Пери. Те я определят като приятна, позитивна и активизираща емоция. Това определение се допълва от теорията на Фрида, който посочва, че удоволствието може да показва някакво субективно възприятие, да кореспондира с телесни усещания, а емоционалният опит да съдържа и когнитивни компоненти. Алфа Кронбах за скалата е .88 – отново се доказва високата ѝ надеждност. Дисперсионният анализ показва значима разлика между пети и шести клас по шест от десетте айтъма, съставлящи скалата – напр. за айтъма „Аз съм въодушевен да влизам в час“ разликата между средните стойности е .8235. Налага се изводът, че учениците ясно разграничават приятните от неприятните ситуации в обучението.

№ 18 Герджикова, Н. (2016). Class-related Characteristics of Enjoyment, Anxiety and Boredom in Early Adolescents in the Context of Bulgarian Junior High School. *Молодой ученый*, №9 (113) май-1.р. 1082-1085. ISSN 2072-0297

[Характеристики на удоволствието, тревожността и скуката в ранното юношество в контекста на прогимназията в България. *Молодой ученый*, №9 (113) май-1.р. 1082-1085.]

В статията се представя описанието на когнитивната преценка на удоволствието, тревожността и скуката. Пекрун използва три дименсии, за да ги опише:обект, върху който се фокусира емоцията, валентност и степен на активация в процеса на обучение в клас. Данните от трите скали се подлагат на експлоративен факторен анализ, който обхваща следните стъпки:сравняване на средните стойности, анализ на корелационната матрица, изчисляване на коефициентите на Kaiser-Meyer-Olkin(.915) и Bartlett's test(5351, 027, Sig. .000). Беше направено предположение за създаването на два фактора, чрез получаването на факторните тегла по метода Varimax. Предположението беше потвърдено и графично. В резултат бяха обособени две нови скали: „Удовлетвореност от участието в работата на класа“ с 19 айтъма и „Готовност да се участва в работата на класа“ с 10 айтъма. Прегрупирането на айтъмите ги прави по-подходящи за организирането на обучението в клас поради възможността учителят да оперира с две основни

категории – удовлетвореност и готовност. Те биха подпомогнали вземането на адекватно решение за планиране на стъпките в учебния час.

№ 19 Герджикова, Н. (2017). Преживяването на удоволствие – фактор за благополучие в обучението по биология. *Химия.Природните науки в образованието*, Т.26, № 5,672-679. ISSN 0861-9255

Комуникацията в класната стая би могла да бъде анализирана от различни гледни точки – ефективност на ученето и преподаването, емоционално и социално развитие на учениците, социално неравенство и т.н. Представеното тук изследване беше проведено с цел да се проучат отношенията между образованието на майката и общите модели на удоволствието, преживявано от учениците в рамките на техния опит в класната стая, свързан с усвояването на биологични знания в прогимназията. Беше направен изводът, че няма сигнификантни различия между учениците, основаващи се на социалния маркер „образование на майката“. Разбирането за семейния произход и неговото влияние върху образованието е задача с много важни последствия за политиците. Заедно с това преживяването на удоволствие от учениците може да се определи като много важно измерение на ученето и преподаването за благополучието в училище. Въпреки че не бяха установени сигнификантни различия между преценките на твърденията в скалата „удоволствие“, създадена от група немски изследователи, очевидно е, че стратегиите за организиране на обучението определят емоционалните усещания на учениците по време на интеракцията в класната стая.

№ 24 Gerdzhikova, N. (2019). Age changes in personal appraisals among 12-15-year old pupils concerning emotions such as enjoyment, anxiety and boredom. *International journal of psychology and cognitive science*, 5(2): 45-48, ISSN 2472-9450.

[Възрастови промени в личните преценки на 12-15-годишните ученици за емоциите удоволствие, тревожност и скука. *International journal of psychology and cognitive science*, 5(2): 45-48, ISSN 2472-9450.]

Статията представя най-важните резултати от проучване, проведено с ученици на възраст 12–15 години. Извадката обхваща 343 ученици. Дисперсионният анализ разкрива някои статистически значими разлики в преценките относно емоциите на учениците в двадесет от общо 33 твърдения, включени във въпросника. Данните потвърждават значителните промени в преценката на учениците между 12-та и 15-та година. Изследването се основава на ценностната теория за емоциите, ориентирани към постиженията, разработена от Р. Пекрун. В представеното изследване се измерва въздействието на възрастта върху преживяните емоции по време на часовете. Статията започва с кратко въведение, в което са описани някои основни трансформации в личностната сфера в ранната юношеска възраст. Във втората част коментирам същността на ценностната теория на Пекрун за емоциите и тяхното значение за нагласите на учениците в процеса на обучение. След това правя подробно описание на инструмента и измерванията, които са били използвани при изследването. Въпросникът обхваща три скали - удоволствие, тревожност и скука. Изследването има за цел да определи съдържанието на емоционалните преценки на учениците от пети до осми клас в българското общообразователно училище. Нулевата хипотеза на това изследване казва, че няма разлика в субективните преценки на учениците относно преживяването на удоволствие, тревожност или скука, породени от възрастта. Въпреки, че разликите между 12-годишните и 14-15-годишните не са статистически значими, те съществуват.

№ 27 Герджикова, Н.(2019). Интересът към учебния предмет и самооценяването на емоциите удоволствие, тревожност и скука от учениците в прогимназиалния етап на обучение. *Педагогически форум*, № 2, 46-52, ISSN 1314-7986.

Интересът е предпоставка за преживяването на позитивни или негативни емоции. Благодарение на него, учениците формират своя емоционален опит. От друга страна, изпитвайки удоволствие или скука, тревожност, те се научават да осъзнават разликите между тях в реални учебни ситуации. Затова, в тази статия се изследва влиянието на интереса по отделни групи предмети върху преживяването на емоции с позитивна или негативна валентност. Бяха използвани трите скали от въпросника на Пекрун и неговите сътрудници. След кратко въведение се описва същността на конструкта интерес и неговата специфика в периода 12 – 15 години. Обясняват се и особеностите на емоциите удоволствие, тревожност и скука в рамките на ценностната теория на Пекрун. Сравняват се средните стойности за учебните предмети български и английски език(първа група); математика и природни науки(втора група); спорт, изобразително изкуство и музика(трета група); география и история(четвърта група). Данните подкрепят първоначално издигнатата хипотеза – интересът не оказва влияние върху емоционалните преценки на учениците.

Статии в редактирани колективни томове:

№ 2 Герджикова, Н. (2002). Теоретичните проекции на конструкта „социоемоционална компетентност“ на учителя. – В:*Приложна психология и социална практика*. Под ред. П.Иванов, Варна: УИ ВСУ „Черноризец Храбър”, 112-118.ISBN 954-715-159-2

В статията се прави последователен анализ на възникването и развитието на научните идеи за същността на социоемоционалната компетентност. На първо място се изяснява същността на категорията „педагогическо отношение“ на Х.Ноол. След това се проследява дефинирането на авторитарния, демократичния и либералния стил на К.Левин и сътрудници. По-нататък се представя делението на учителите на логотроп и пейдотроп в теорията на Каселман. След анализа на теориите за вербалната активност(Фландърс) и за социалната интеракция през 70-те години на миналия век се интерпретират емпирични данни от немски и международни изследвания, в които се използва категорията „емоционално отношение и атмосфера в обучението“.

Привеждането на данни от собствено изследване е основание за дефиниране на категорията „социоемоционална компетентност“ на учителя, която обхваща пет признака:реагиране на вербалните и невербалните сигнали, идващи от учениците, нагласа за изразяване на симпатия, склонност да се провокират интересите на учениците, регулиране на социалното въздействие чрез езика, регулиране на личностните взаимодействия в класа.

№ 6 Gerdzhikova, N.(2013) Überprüfung einer Wörterliste für die prozessuale Diagnostik der emotionalen Befindlichkeit von 13-jährigen im Unterricht.– В: *Психология: Проблемы практического применения*. Под ред. М.Н.Ахметова, Ю.В.Иванова, К.С.Лактионов, М.Г.Комогорцев и др. П,Чита, Изд. Молодой ученый, 72-81 ISBN 978-5- 905483-12-7

[Изпробване на списък от думи за процесуална диагностика на емоционалната чувствителност на 13-годишните в обучението. – В: *Психология: Проблемы практического применения*. Под ред. М.Н.Ахметова, Ю.В.Иванова, К.С.Лактионов, М.Г.Комогорцев и др. П,Чита, Изд. Молодой ученый, 72-81 ISBN 978-5- 905483-12-7]

В тази статия се представят първите резултати от изпробването на един въпросник за установяването на емоционалната чувствителност на подрастващите. Проучването обхваща 74 ученика от едно общообразователно училище в България по три предмета: роден език, история и биология (Човекът и природата). Седем скали с по два айтъма описват преценката на учениците за преживяването от тях по време на час. Скалите са: активизиране, концентриране, уморямост, интровертност, екстравертност, страхливост и самоувереност. Учениците трябваше да отбележат какво чувстват три пъти в часа. Анализът на надеждността и експлоративния факторен анализ разкриха някои структурни проблеми във въпросника. Чрез прегрупиране на айтъмите може да се повиши надеждността на инструмента и неговите диагностични функции.

№ 8 Gerdzhikova, N. (2013). Emotionale Befindlichkeit von Schülern in dem Unterrichtsprozess – erste Überprüfung eines Fragebogens für die Selbstbeurteilung. – В: *Педагогическое мастерство*. Под ред. М.Н.Ахметова, Ю.В.Иванова, К.С. Лактионов, М.Г.Комогорцев, В.В.Ахметова, В.С.Брезгин, А.В.Котляров и др. Москва: Буки-Веди, 57-62. ISBN 978-5-4465-0165-6.

[Емоционалната чувствителност на учениците в процеса на обучение – първоначално изпробване на въпросник за самооценяване. – В: *Педагогическое мастерство*. Под ред. М.Н.Ахметова, Ю.В.Иванова, К.С. Лактионов, М.Г.Комогорцев, В.В.Ахметова, В.С.Брезгин, А.В.Котляров и др. Москва: Буки-Веди, 57-62. ISBN 978-5-4465-0165-6.]

Въпросникът беше попълнен от 163 13-годишни ученика от общообразователни училища в България. В тази статия се обсъждат психометричните качества на въпросника. Инструментът се състои от 84 айтъма, разпределени в седем скали: активизиране, концентриране, уморямост, интровертност, екстравертност, страхливост и самоувереност. Скалите обхващат по 12 айтъма, подбрани от въпросника на Janke&Debus (1978). Надеждността на отделните скали е много добра (алфата на Кронбах е около .70 за всички скали). Експлоративният факторен анализ подсказва възможности за съкращаване на списъка от думи, описващи съответната емоционална преценка, което би улеснило приложението на въпросника в практиката.

№ 9 Gerdzhikova, N. (2013). Das Interesse als ein regulativer Mechanismus des Schülerverhaltens in dem Unterricht. – В: *Актуальные задачи педагогики*. Под ред. М.Х.Ахметова, Ю.В.Иванова, К.С.Лактионов, М.Г.Комогорцев, В.В.Ахметова и др. Чита: Молодой ученый, 68-71. ISBN 978-5-905483-14-1.

[Интересът като регулативен механизъм за поведението на учениците в обучението. – В: *Актуальные задачи педагогики*. Под ред. М.Х.Ахметова, Ю.В.Иванова, К.С.Лактионов, М.Г.Комогорцев, В.В.Ахметова и др. Чита: Молодой ученый, 68-71. ISBN 978-5-905483-14-1.]

В статията се проследява как двата основни подхода към обучението – екологичният и когнитивно-информационният се отразяват върху разбирането за същността на интереса. Интересът се определя като емоционален конструкт (Хиди, 1992), който регулира поведението на ученика в зависимост от значението, което придава на възприеманата информация по негов собствен избор. На следващо място интересът е свързан с потребностите и мотивацията на учениците. Ориентирането на учениците към определена учебна цел повлиява тяхната мотивация (Хекхаузен, Райнберг, 2006). В теорията Крап и Пренцел (1992) прецизират разбирането за интереса в рамките на обучението и създават т.нар. теория за връзката между личност и предмет, в която се комбинират оценъчните очаквания на личността със съдържанието на информацията, поддържащо мотивацията. Конкретните теоретични схващания за интереса биха могли да подобрят практиките за подбор на учебното съдържание и на методите на преподаване.

Списък със статии, свързани с дидактически и педагогически проблеми

Т.6 Статии и доклади, публикувани в научни издания, реферирани и индексирани в световно известни бази данни с научна информация(WebofScience)

В този раздел са включени 24 статии, които обхващат следните тематични направления:

- проблемът за „отварянето“ на обучението и промените в общия подход за планиране, провеждане и измерване на преподаването в учебния час;
- спецификата на учебното съдържание по различни предмети в началното, средното и висшето педагогическо образование;
- методологически въпроси, произтичащи от педагогическата антропология и значението на перформативното в процеса на образование;
- промяната в работата на учителите в електронна среда и етапите за валидиране на компетенциите в професионалното образование като цяло.

В статиите се правят анализи на нормативни документи, на учебници, на емпирични изследвания, които имат практическо значение. Предлагат се и различни теоретични решения на въпросите, свързани с измерване на преподаването и инспектирането на училищната институция. Предлагат се идеи за създаване на европейски формат на педагогическите компетентности, като се използва натрупаният опит в електронното обучение.

Номерацията на статиите съответства на тази, в приложения списък.

№ 2 Герджикова, Н.(2016). Проблемът за усвояването на педагогически компетенции чрез учене в електронна среда. *Стратегии на образователната и научната политика*. Т.24, № 4, 421-429. ISSN 1310-0270.

Статията обосновава идеята за усвояване на педагогически компетенции в процеса на електронното учене. Представя се общата рамка на електронното обучение (Младенова, Шойлекова, 2008), в която обаче могат да се осъществяват процеси на учене на различни равнища. В същото време се посочва „новата роля“ на студента като „съавтор“ на учебния курс, доколкото възможностите за достъп до информация са практически неограничени. В обучението могат също така да се включат и няколко лектора едновременно от различни географски точки.

Ето защо в статията се дискутира идеята за дефиниране на „интернационална педагогическа компетентност“, която предполага владение на чужди езици, на предметни знания и на интеркултурна компетентност. Оттук възникват и трудностите за реализирането на подобна идея. Но, всяка образователна система има добре изразени национални особености. Въпросът е

как да се установи онзи минимум, който би обединил ефикасното упражняване на учителската професия в различен национален контекст.

№ 5 Герджикова, Н.(2017). Имануел Кант – между философската и педагогическата антропология. *Философия*, Т.26, № 3, 277-283. ISSN 0861-6302.

След появата на книгата на Кант през 1798 за антропологията от прагматично гледище се появява и развива непрекъснато полето на педагогическата антропология. В двете части на неговата „Антропология от прагматично гледище“ – антропологическа дидактика и антропологическа характеристика той се опитва да обясни природата на човека като цяло. Ето защо е толкова важно да се познаят идеите на Кант в неговата „Антропология“. Като изяснява същността на познавателната способност, той описва сложността на учебното познание. Сравнявайки разсъдъчното със сетивното познание, Кант съумява да докаже сложността на учебното познание, а и на всяко познание въобще. По-нататък той продължава тази линия на разсъждение като разграничава сетивното и интелектуалното удоволствие. Във втората част – антропологическа характеристика – Кант размишлява за формирането на характера.

Аргументацията на Кант за антропологията като дисциплина, повлияна от философията, културата и историята, рефлектира върху възникването и обосноваването на педагогическата антропология, която би трябвало да намери място в съвременното педагогическо образование.

№ 6 Герджикова, Н.(2019). Инспектирането като реализация на политиката за поддържане качеството на училищата. *Стратегии на образователната и научната политика*. Т.27, №1, 51-57. ISSN 1310-0270.

Българските училища са национални по характер, но несъмнено са част от Европейската система от училища. Това позициониране повдига въпроса за промяна на стандартите за инспектиране на училищата. Тази статия представя някои изследвания в Германия и Англия, свързани с дефинирането на качеството на образователните институции. Същевременно се проследява съвременното възникване и развитие на българския стандарт за инспектиране на детските градини и училищата.

Инспектирането на училищата винаги се е възприемало като стандартна процедура в българското училище. Още през 1891 г., когато се приема първият самостоятелен закон за народното просвещение, надзорът върху цялото образователно дело в България е една от неговите основни цели. Днес ние разполагаме с държавен образователен стандарт за инспектирането на детските градини и училищата, отразен в Наредба № 151 от 08.12.2016 г., както и с Правилник за устройството и функциите на Националния инспекторат по образованието от 16.03.2018 г.

През 20-те години на XXI се провеждат сериозни изследвания в Германия и Англия, които показват силните и слабите страни на процедурите за инспектиране на училищата. Данните показват, че социалните актьори в училището и родителите се чувстват стресирани от осъществяваните дейности. Необходимо е българската наредба за инспектирането да се съобрази, както с чуждия опит, така и с националните условия за прилагането ѝ. Една по-задълбочена преценка на въздействието ѝ върху качеството на образователния продукт и прецизирането на научния понятиен апарат, присъстващ в нея, би улеснило прилагането ѝ в практиката.

№ 7 Герджикова, Н.(2019). Дизайнът – иновативна проекция на разбирането за комуникацията в процеса на обучение. *Педагогика*, Т.91, № 9, 1282-1287.

В статията се разглежда същността на понятието „дизайн“, което се използва все по-често в научните публикации по дидактика. Позицията, която се защитава тук, е свързана с трансформациите в теорията за обучението и с разширяващото се влияние на ситуативността при осъществяване на взаимодействието учител – ученик. Комуникацията между тях е свързана с експертността, в която сложните отношения между стратегическо мислене и действие водят до възникването на реалността „обучение“. Особено важни отличителни черти на дизайна са креативността и перформативността. Благодарение на тях учителят проектира цялостно хода на обучението и предвижда различни сценарии за неговото протичане. В това отношение познаването и използването на теориите за ученето се оказват важна предпоставка за реализиране на дизайнерския подход в преподаването.

Осъществяването на учебните действия преминава през три етапа - опосредстване, активиране и подкрепа. Доколкото се явяват „съдържимото“ на обучението, те показват, че създаването на дизайна на обучение е сложен творчески акт. Теоретичните познания за процеса учене и за дидактическите модели могат да ориентират учителя в проектирането на обучението. Това, обаче, не изключва обратната възможност – да не повлияят по никакъв начин върху „реалността“ преподаване по най-различни причини: трайно изградени стереотипи на професионално поведение, отсъствие на рефлексия за извършването, недостатъчни научни знания, нежелание за усъвършенстване.

Точно тези особености на дидактическата реалност поражда необходимостта от разглеждането на дизайнерския подход към обучението като вид трансформиране на традиционните практики в обучението, защото така се актуализира значението на креативната комуникация в него.

Т.7 Статии и доклади, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в колективни томове

Статии в списания:

№ 1 Герджикова, Н.(2007). Теоретичните парадигми в дидактиката и техните проекции в практиката. *Образование*, № 1, 12 – 19. ISSN 0861-475X

Предмет на статията е дейността на учителя и неговата възможност да избира алтернативи за осъществяването ѝ. Класифицирането на теориите за същността на различните видове учебни знания е изключително трудна задача, което рефлектира и върху избора на средства и процедури за реализиране на дидактическите цели. Представени са гледните точки в някои немски и англоезични публикации, след което се описват източниците на ситуативността в процеса на обучение. Описани са и шест варианта за провеждане на учебен час на базата на една и съща тема, чрез което се илюстрират дидактическите парадигми.

№ 3 Герджикова, Н.(2010). Проблемът за същността и измерването на преподаването в класната стая в контекста на съвременната теория. *Образование*, № 6, 34-42.
ISSN 0861-475X

Измерването и диагностиката на тази сложна дейност – преподаването – е предмет на оживени дискусии в съвременната изследователска практика. Първата стъпка за постигане на тази научна цел е дефинирането на преподаването. Англоезични изследователи го разглеждат като

многоизмерен процес, защото участващите в него ученици и учители проявяват своите индивидуални очаквания. Представени са някои интересни американски изследвания по темата, в които детайлно се описват източниците на различията в реалния процес на преподаване. Сред тях са качеството на езиковата комуникация, възрастовите характеристики на класа, възприетите културни практики. Като „златен стандарт“ в диагностиката на преподаването се възприема видеографирането, което обаче е твърде скъпа процедура. Затова се обсъждат и други методи и статистически процедури, които са достъпни за по-широк кръг училища.

№ 4 Герджикова, Н. (2010). Концептуалност и еkleктика в рамковите документи за подготовка на учители с висше образование. *Образование и технологии*, № 1, 56-60. ISSN 1314-1791

Развитието на педагогическото образование през последните две десетилетия трайно се свързва с педагогическите факултети в университетите. Тази трансформация на организационните предпоставки доведе до промяна в структурата и съдържанието на подготовката на учителите за всички образователни степени. В съответствие с Болонското споразумение (от 1999 г.) бяха направени конкретни стъпки за реформиране на педагогическото образование. При организирането на занятията се акцентира върху активното присъствие на студентите и конкретните задачи, които те изпълняват. Във връзка с това учебното съдържание се разпределя на модули. Целта на това деление е по-доброто интегриране на отделните съдържателни моменти и формиране на конкретни професионални компетентности.

Емпиричните данни от международните сравнителни изследвания не могат да дадат еднозначни доказателства за резултатността на педагогическото образование. Признаците, по които се правят сравненията, могат да се разделят на две големи групи: социокултурни и налични знания, нагласи и очаквания към образованието.

В България оценяването на качеството на педагогическото образование също среща големи трудности. Особен проблем е липсата на надеждна законова рамка за осъществяване на необходимите промени при създаването на квалификационните характеристики на бъдещите учители по отделните професионални направления.

№ 7 Герджикова,Н.(2013). Интерактивните методи – ядро на квалификационната дейност с педагогическите специалисти. *Стратегии на образователната и научната политика*. Т.21, № 6, 755-757. ISSN 1310-0270.

В статията се разглежда съдържанието и структурата на един комплект от наръчник и две учебни тетрадки – основна и допълнителна, за прилагането на интерактивните методи за квалификация на учителите. Специфичното за наръчника е разработването на пет базисни теми като се следва една и съща прегледна структура. Това улеснява самостоятелното усвояване на едно сложно и интердисциплинарно по своя характер учебно съдържание. Чрез използването на учебните тетрадки се постига развиване на т.нар. „меки умения“ като работа в екип, самооценяване, целеполагане и разпределение на задачите. Обръща се специално внимание на интерактивните методи за организиране на професионалното учене като симулативни и ролеви игри, дебатиране, анализ на визуални материали. По такъв начин представените конкретни материали задават модел за организиране на съвременните квалификационни курсове за учители.

№ 10 Герджикова, Н.(2016). Педагогическото познание на учителя за приложение на мултимедийни продукти в обучението. *Професионално образование*, №1, 44-47. ISSN 1314-555X.

Мултимедийната среда дава възможност за много по-гъвкаво използване на учебните средства. Ученето на учениците става мобилно, а степента на самостоятелност рязко се повишава. Оттук следват и промените във функциите на учителя. Той трябва да умее да „представи“, да „насочи“ учениците към правилата за успешно изпълнение на поставената задача.

Затова е необходимо открояването на съдържанието на педагогическото познание за използването на мултимедийни продукти в обучението. В статията то се определя като комплексен вид знание, което не може да се разчленява, защото се променя същността на самото обучение. „Методиката“ и „дидактиката“ са скрити в самата софтуерна програма, която насочва ученика към едно или друго „самостоятелно“ действие. Следователно на учителя са необходими познания за диагностика на видовете самостоятелна активност на ученика, за да е в състояние да го насочва ефективно.

№ 11 Герджикова, Н.(2016). Структуриране на учебен курс в електронна среда в зависимост от стиловете на учене.*Професионално образование*, Т.18, № 4, 327-332. ISSN 1314-555X

Електронното учене се явява базисното понятие за всички разновидности на учебните дейности, осъществявани в електронна среда: уеб-базирано обучение, дистанционно учене, учене във вътрешна мрежа и др. Ето защо се правят редица опити за неговото дефиниране. Условно, биха могли да се различат три основни компонента в него: стратегии на преподаване, когнитивни стилове и стилове на учене. Същите компоненти присъстват и в традиционното обучение. Но в електронното, те имат някои предимства като гъвкаво прилагане на стратегии, бързо формиране на екипи, по-висока степен на самоконтрол и т.н. На тази основа в статията се предлага общ алгоритъм за създаване на учебен курс в електронна среда. Предлагат се пет основни стъпки: диагностика на стиловете на учене; избор на когнитивно съдържание; дефиниране на учебните задачи в курса и тяхната трудност; преглед и при необходимост пренареждане на учебното съдържание, включено в курса; задаване на средствата за самоконтрол на учебните действия.

№ 13 Герджикова, Н.(2016). „Отвореното обучение“ и проблемът за неговото теоретично обосноваване. *Българско списание за образование*, №1, 20-25. ISSN 1314-9059

Отварянето на обучението в класната стая е важен теоретичен и практически проблем за съвременната дидактика. Въпреки това, обаче, в българската теория на ученето и преподаването не са направени достатъчно стъпки за дефиниране на неговите същностни категории. Тази статия е опит да се разгледат две от най-важните понятия за отвореното обучение – отворените учебни ситуации и индивидуалните стилове на учене.

В отворените учебни ситуации протича съчетаване на различни методи и стратегии за работа на учителя с учениците. В тях по естествен начин се свързват мисленето, действието и емоционалното преживяване. Отговорността за протичането на обучението се пренасочва към ученика, докато учителят поема ролята на „мъдрия наблюдател“ , на координиращия индивидуалното или груповото участие.

Индивидуалният стил на учене е вторият фундамент за „отвореното обучение“. Неговото дефиниране е относително трудна задача, защото различните автори използват различни гледни точки. Общото между тях е фактът, че те описват индивидуалния стил на учене като един вид типично поведение, което може да се установи и измери по съответния начин. В този смисъл те са полезни за учителя, който е решил да провежда обучението си „отворено“. Независимо коя от концепциите за индивидуалния стил на учене ще избере, учителят е в състояние да адаптира

своите стратегии на преподаване в зависимост от установените особености на учениците в своя клас.

№ 20 Герджикова, Н.(2017). Валидирането на професионални компетенции като педагогически проблем. *Професионално образование*, Т.19, № 4, 379-383.

ISSN 1314-555X

Валидирането на неформалното и самостоятелното учене е много важна задача за всички европейски страни. След като описва регламентите за валидиране в България, в статията се обясняват основните различия между стъпките за валидиране у нас и в Германия. Представят се някои избрани статистически данни за структурата на безработицата, която до голяма степен е свързана с отсъствието на надеждна процедура за валидиране на неформалните професионални знания и умения. Поставя се и въпросът за качеството на консултирането, което се осъществява от недостатъчно добре подготвени специалисти с висше образование.

Процедурата по валидирането е повод да се разшири педагогическото разбиране за ученето. Традиционно то се свързва преди всичко с формалното учене, т.е. с ученето в институция – начално, основно училище, професионална гимназия, висше професионално училище. В тях се учи систематично, по предварително определени начини. Пазарът на труда показва, обаче и необходимостта да се видят и другите „лица“ на ученето: неформалното и неофициалното или самостоятелното учене, както то се назовава в официалните български документи. Чрез разширяване на схващанията ни за същността на ученето би се реализирала концепцията за ученето през целия живот. То се отнася за всички възрасти, професии и социални слоеве, чрез което се реализира мечтата на Коменски за „всеобщо“ добро образование.

№ 21 Герджикова, Н.(2017). Проблемът за същността на инклузивната дидактика. *Българско списание за образование*.Т.1, №1, 6-12. ISSN 1314-9059

Инклузивната дидактика е относително ново понятие в педагогическата лексика у нас. В статията моето внимание е съсредоточено само върху същността на инклузивната дидактика в смисъла на теория за включването на деца и ученици със специални образователни потребности в системата на общообразователното училище. Изхожда се от тезата за ученето като фундаментален процес, присъщ на всяко човешко същество. В него играят роля базисните антропологическите процеси като, например, ролята на кожата като един вид граница между усещането на вътрешния и външния свят. Други важни възприятия за външния свят са свързани с усещането за координация, за разположението на собственото ни тяло в пространството, с усещанията ни за мирис, гледането, чуването, вкуса, усещането за равновесие, за вибрация и за соматичните процеси в нашето тяло.

Само в тесен смисъл ученето е процес на целенасочено усвояване на знания,което води до някакво ново постижение, до нова степен на компетентност. Това разграничение, обаче, важи само за хомогенните класове. Работата в хетерогенен по състав клас предполага друго разбиране за характера на обучението – то би трябвало да създаде условия за максимална степен на личностна изява и за учебни постижения, които са максимално възможните за всеки отделен ученик в определен момент. След като се разглежда промяната във възгледите за учебно постижение, за спецификата на комуникацията и инструментариума за тяхното изследване в хетерогенния клас, се прави обоснован извод за същността на инклузивната дидактика: тя е свързана с антропологическите предпоставки за обучаемостта на човека и с класическата

педагогическа идея за постигане на успех чрез такова „прекрояване“ на цели, съдържание, методи и форми на обучение, което ще осигури индивидуално значимия напредък за всеки ученик.

№ 25 Герджикова, Н.(2013). Учебното съдържание по история във втория етап на средното общообразователно училище през призмата на когнитивизма. *Образование и технологии*, № 4, 244-247. ISSN 1314-1791

Установените неврофизиологични особености на мозъка в юношеството подсказват пътищата за интензифициране на ученето по предмет като история. В него лингвистичната компетентност е водеща, а развитието на уменията за мислене определя качеството на учебните постижения. Ето защо разбирането на понятията в обучението по история се отличава съществено от това в учебните предмети като биология, физика, математика. Особено място при възприемането на историческия факт в юношеска възраст заема експресивното представяне на понятията и субективното възприемане на историческия факт, който се явява „обективно съществуващото“ от гледната точка на ученика.

Тези общи разсъждения за същността на разбирането на историческия факт се конкретизират чрез анализа на учебното съдържание по история в шести клас. Формулират се няколко фундаментални въпроса за структурирането на учебното съдържание, които биха подобрили създаването на учебната документация по този учебен предмет.

№ 28 Герджикова, Н.(2019). Усвояването на четенето в началните класове като лингвистичен проблем. *Българско списание за образование*, №1, 16-25. ISSN 1314-9059

В статията се разглежда проблемът за усвояването на четенето в контекста на съвременните лингвистични теории. Представя се развитието на възгледите за четенето от 60-те години на XX век до момента. На преден план се извежда комуникативната компетентност. Интерпретациите на комуникативната компетентност се свързват със структурната лингвистика и с мултимодалния анализ на езика. За структуралистите водеща е устната реч. Писането е вторичен процес и аргументите за това са езиковият опит на детето далеч преди да започне да усвоява писането; обучението по всеки език започва с фонетика; всеки акт на писане се предхожда от някакъв вид говорене. Стига се в крайна сметка до общия извод, че човешката комуникация не е възможна без говоренето. Този извод разбира се е твърде краен и съвременните лингвистични изследвания са преодолели неговите ограничения. Днес се осъществява т.нар. мултимодален анализ, в който се постига връзка между онова, което може да се нарече условно „теоретична“ лингвистика и другото - социолингвистиката, която се свързва с употребата на езика по конкретен начин.

По-нататък в статията се проследяват целите на обучение на съвременния етап от обучението в началните класове. Разглеждат се и някои теоретико-приложни аспекти на обучението по четене, при което е важно кой е читателят, какви са особеностите на текста и кои са действията, подпомагащи разбирането му (Сноу, 2002). Налага се изводът за необходимостта от промяна на съвременните практики в обучението по четене.

Статии в сборници:

№1 Герджикова, Н.(2001). Стиллове на учене и стиллове на комуникация в началните класове. – В: *Обучение по математика, информатика и информационни технологии. Технологични аспекти на средното образование. Дидактика и теория на възпита-нието.Музикална педагогика.* т.5.

Под ред. Б.Василева, Ант.Колева, Г.Иванов, Ст.Георгиева, Анг.Карагюзав, Стара Загора: СУБ – Ст.Загора, 187-190.
ISBN 954-8180-85-5.

В статията се уточнява същността на категорията стил на учене. Най-общо тя се свързва със средствата, чрез които ученикът усвоява знанията и уменията най-лесно. От значение са и абстрактното или конкретното мислене, присъщи на ученика. В съответствие с развитието на теорията за стиловете на учене се създават и адаптивните модели на обучение. Те от своя страна се опират на преобладаващия тип комуникация между учителя и ученика в часа. Предлага се практически пример за усвояване на звуков състав и значение на думата по различен начин, в зависимост от стила на учене.

№ 3 Герджикова, Н.(2006). Канонът и системата при организирането на учебното съдържание. – В: *Подготовката на учители и социални педагози в навечерието на европейската интеграция*. Под ред. Здр. Лалчев, Ст.Здравкова, Н.Бояджиева, Ил. Мирчева, М.Атанасова и др., София:Веда Словена –ЖГ, 478-484.
ISBN 10-954-8510-97-9

В статията се разглежда взаимоотношението между категориите образование и образователна система. Преосмислянето и на двете би дало възможност да се установят традициите за подбор на учебното съдържание и да се открият рационалните практики за неговото предстоящо обогатяване. В учебните планове от последните двадесет години се забелязват устойчиви линии на развитие на учебното съдържание в общообразователното училище. То се регулира централизирано, което поражда въпроса за отношението училище – държава. Ето защо е необходимо да се търси баланс между участието на училището в структурирането на учебното съдържание и общите насоки от „горе надолу“, представящи държавната стратегия за регулирането му. Педагогическата наука би трябвало да подпомогне този процес чрез създаването на процедури за оценяване качеството на учебното съдържание, предлагано в учебните програми и учебниците.

№ 4 Герджикова, Н.(2007). Развитие на професионалните компетенции в процеса на следването в специалност „Социална педагогика“. – В: *Социална педагогика - история, теория и практика*. Под ред. Н.Бояджиева, М. Пиронкова, София: Фараго, 320-327.
ISBN 978-954-8641-15-9

В статията се обосновава необходимостта от обогатяване подготовката на социалните педагози. Тяхната роля нараства поради нарушеното равновесие между социалните процеси в училищната институция и институциите извън нея. Направено е сравнение между обучението на социалните педагози в България и Германия. В немската практика за по-кратко учебно време се усвояват повече и по-разнообразни знания и умения отколкото в българската. Съществена разлика се установява и в практическата подготовка на социалните педагози у нас. Би било полезно да се обособят специални екипи, които да насочат вниманието на студентите към практическите дейности в сферата на социалната педагогика. Като изход за преодоляване на съществуващите трудности се предлага прилагането на организационното учене, което би подобрило усвояването на необходимите компетенции.

№ 7 Герджикова, Н.(2013). Компетенциите на учителя – ориентир за реформиране нависшето педагогическо образование. – В: *Традиции, посоки, предизвикателства*. Под ред. Пл.Радев,

Н.Герджикова, М.Петрова, Н.Кехайова, М.Семерджиева, Смолян: ПУ”П.Хилендарски” – Филиал Смолян, 210-218. ISBN 978-954-8767-41-5

Психолого-педагогическата категория „компетентност“ се превърна в крайъгълен камък на съвременните дискусии за качеството на образованието във всички степени. Интерпретирането ѝ обаче, изисква конкретен подход към всяка една образователна област. В настоящата статия се прави опит да се систематизират някои основни черти на практическата педагогическата компетентност на учителя. След прегледа на съдържанието на педагогическата подготовка във всички български университети, в които традиционно се подготвят учители, се установяват някои различия. В едни университети водещи са педагогическите науки, а в други – психологическите. По подобен начин се разбират и отношенията между теорията и практиката в педагогическото образование.

Изход от това състояние на учебните планове е въвеждането на стандарти за педагогическото образование по подобие на вече съществуващите в САЩ, както и на споровете за тях, протичащи в Германия. Дефинирането на педагогическите компетенции на випускниците на висшите училища все още е дискуссионен въпрос.

№ 10 Gerdzhikova, N.(2013). Wissenschaftler in den Zeichnungen von den Dreizehenjährigen in der Bulgarischen allgemeinbildenden Schule. – В: *Актуальные задачи педагогики*. Под ред. М.Х.Ахметова, Ю.В.Иванова, К.С.Лактионов, М.Г.Комогорцев, В.В.Ахметова и др. Чита: Молодой ученый, 1-4. ISBN 978-5-905483-14-1

[Учените в рисунките на 13-годишните в българското общообразователно училище. – В: *Актуальные задачи педагогики*. Под ред. М.Х.Ахметова, Ю.В.Иванова, К.С.Лактионов, М.Г.Комогорцев, В.В.Ахметова и др. Чита: Молодой ученый, 1-4. ISBN 978-5-905483-14-1]

Рисунките на децата се разглеждат като важен диагностичен инструмент в изследването на техните интереси. В статията е използвана методиката на Фас(2003) за установяване на интересите на ученици от шести клас към професията на физика и инженера от една страна и на биолога и лекаря – от друга. За анализа на рисунките бяха използвани, както критериите от споменатата методика, така и въпроси формулирани от мен като изследовател: какво е емоционалното въздействие; коя централната фигура и има ли други фигури наоколо; какво извършват фигурите; от какъв пол са; как учениците са озаглавили рисунката си. Около 47,7% от рисунките въздействат закачливо, весело. Само 4,59% отразяват доминантни(авторитарни) професионални взаимоотношения. Дейността на учените е показана като „важна“ за хората; 59,82% от фигурите са мъжки. Интерпретирането на рисунките на 218 ученика разширява нашето познание за ролята на науките в живота на съвременния човек.

№ 11 Герджикова, Н.Д.(2014). Учебното съдържание по граматика в контекста на лингвистиката и теорията за усвояването на езика. – В: *Cross-linguistic Interaction: Translation, Contrastive and Cognitive Studies*. Под ред. Ам. Марева, Б.Наймушин, П.Златева, Вл.Филипов, D.Jankova. София: УИ”Св.Кл.Охридски”, 624-636. ISBN 978-954-07-3689-1

Грамматиката е важна съставна част от обучението по всеки език. По традиция за нея се отделя повече време в началния и прогимназиалния етап. Ето защо е важно да се разсъждава върху

въпроса какво е граматиката – лингвистична реалност или теоретична имагинерност. В процеса на обучение ясно проличава двояката функция на граматиката – да „описва“ реално използваните от учениците езикови изрази и да „предписва“ как те могат да се подобрят в съответствие с „нормата“. Изследванията в лингвистиката и „когнитивният обрат“ в психологията създадоха научните предпоставки за открояването на два подхода в езиковото обучение:

- перформативният, при който продуцирането на текст, разбирането му, критичното му осмисляне и коригирането на грешките се определят като „езикова компетентност“ и
- дескриптивният, при който релацията „вярно – невярно“ отразява степента на съответствие между „реализираната“ от ученика езикова единица и предварително зададеното правило в граматиката.

След подробен анализ на когнитивната теория за усвояването на езика се предлага и сравнение между традиционната и реторичната граматика. Ако традиционната е „граматиката на правилата“, то реторичната е „граматиката за обследване“ на езика. За реализирането на граматика от реторичен тип класната стая се нуждае и от „ново“ обзавеждане, а именно от интерактивна дъска.

№ 12 Герджикова, Н.Д. (2014). Das Lehrbuch in dem Fach „Mensch und Natur“ am Beispiel sechster Klasse in der Bulgarischen allgemeinbildenden Schule aus der Sicht von dem Interessenkonstrukt. – В: *Теория и практика образования в современном мире: материалы V междунар. науч. конф.* (г. Санкт-Петербург, июль 2014 г.), Часть 2, Под ред. Г. Д. Ахметова, Г.А.Койнова, Е.И.Осянина, 127-131. ISBN 978-5-8000-0002-3

[Учебникът по предмета „Човек и природа“ за шести клас като пример за българското общообразователно училище от гледна точка на конструкта интерес. – В: *Теория и практика образования в современном мире: материалы V междунар. науч. конф.* (г. Санкт-Петербург, июль 2014 г.), Часть 2, Под ред. Г. Д. Ахметова, Г.А.Койнова, Е.И.Осянина, 127-131. ISBN 978-5-8000-0002-3]

Формирането на интереса на учениците в съвременното общообразователно училище е важна задача. В рамките на психолого-педагогическите теории за интереса особено място заема т.нар. „Мюнхенска теория“, която се свързва с името на А.Крап(1992). Съгласно тази теория интересът на учениците е повлиян веднъж от външната предметна среда и втори път от интензитета на вътрешните когнитивни и емоционални процеси. Функционирането на интереса е индивидуално, но същевременно то се повлиява силно от съдържанието по различните учебни предмети. Това се доказва от редица емпирични изследвания, разгледани в статията. Другият фактор е качеството на текстовете в учебниците. Въз основа на анализа на темата „Форми на движението“ от раздела „Движение на телата“ е направен мултимодален анализ на текста, картините, цвета и типографията в учебника. По-нататък е направен опит да се обясни как съдържанието в учебника може да повлияе върху развитието на индивидуалния интерес като се приложи моделът на Хиди и Ренингер(2006).

№ 16 Герджикова, Н.(2017). Проблемът за тялото и душата в педагогическата антропология. – В: *Хуманитарни и обществени науки. Сб. Образование и наука - за лично и обществено развитие*. кн.3. Под ред. Ил.Иванов, Ел.Николова, Н.Герджикова, Р.Пенджекова-Христева, Ив.Старибратов, М.Ламбова, С.Младенова, Г.Юрчев, Смолян: ПУ”П.Хилендарски” – Филиал Смолян, 162-169.
ISBN 978-954-8767-68-2

В статията се представят исторически значимите концепции за тялото и душата във философията, психологията и психоанализата. Те са важни за развитието на възпитателните практики в училищната институция в миналото и днес. Институционалната му рамка създава едно вътрешно пространство, в което протича взаимодействието на човек с човека. Следователно изучаването на човека и междуличностните отношения е един от продуктивните начини за осмисляне на функционирането на училищната институция.

Душата е категория, която се използва за обозначаване на „невидимата” част от човека още в древността. Тя е елемент на културата, който отразява еволюцията в схващанията за вътрешната същност на човека. Върху тази тема са разсъждавали мислители като Кант, Фройд, Вунд. Сред съвременните изследователи се откроява Кр.Вулф, който възражда интереса към душата.

Като противоположност на душата се явява тялото. Това обаче е само на пръв поглед, когато го свързваме с „чистата природа”. В действителност биологичната физиология на тялото на човека е само един от аспектите за неговото разглеждане. Еволюцията на човека не е само биологично изменение. Тя е и приспособяване на човека към заобикалящата го среда, в която природното постепенно отстъпва на социалното. Възникването на човека всъщност, се дължи не само на биологичното, но и на действащото социално.

Взаимодействието между душа и тяло в училищната институция допринася за открояването на перформативния характер на педагогическите дейности. В училище се говори и усвоява един „междинен език”, който е едновременно езикът на актьорите – учители и ученици и същевременно езикът на науките, представени чрез учебните предмети. В училищния живот ритуалите имат особено значение – те структурират духовното пространство, в което функционира индивидуалното. Затова са необходими нови интердисциплинарни изследвания за ролята на душата и тялото в училищната институция.

№ 20 Герджикова, Н.(2020). Перформативното в педагогическото познание – нов тласък за неговото развитие. – В: *Култура, общество, образование*, Под ред. П.Д.Петров, Ас.Рахнев, Г.Рашкова, Б.Белегов, З.Митова, Смолян:ПУ“П.Хилендарски” – Филиал Смолян, 84-86.
ISBN978-954-8767-76-7

Постмодернизмът бележи развитието на социалните науки и хуманитаристиката на границата между ХХ и ХХІ век. В този период се промениха възгледите за човека, за

ценностите, за културата. Настъпи трансформация на разбирането за тях като твърдо установени модели на светоглед, на функции и структура. Тази промяна предизвика интереса към перформативното и в педагогическите науки. В основата на образованието се поставя мимезисът като базисен процес за възприемането и вътрешното преработване на културно обусловените модели. Резултатът от него е създаването на собственото битие, на индивидуалната биография, която като съвкупност от „отиграни ситуации“ създава перформативността на педагогическия процес.

В контекста на посмодерното хуманитарно познание компетентността е нещо различно от създадения от Чомски канон. Компетентността се превръща в „междинно поле“ на процесуалното функциониране на знанията, уменията, опита на човека. В контекста на образованието това означава легитимиране на най-широк кръг „отклонения“ от нормата. Осмислянето на резултативното въздействие като проявление на перформативното в педагогическата практика е предизвикателство за науката. Предстои неговото задълбочено изследване, но непременно в контекста на трансдисциплинарността.

Списък със статии, свързани с проблемите на мултикултурното образование

С проблема за мултикултурното образование са свързани още 11 статии, една студия и едно учебно помагало. В шест от тях са отразени резултатите от едно проучване в рамките на международната мрежа от университети в Европа и САЩ (Strengthening Europeans' Capabilities by Establishing the European Literacy Network. COST Action IS1401ELN). В останалите публикации се теоретизира същността на мултикултурното образование и необходимостта от специална подготовка на учителите за работа в мултикултурна среда. Биха могли да се открият следните съдържателни акценти:

- дидактическите и социално-политическите проблеми за езиковото обучение на деца-билингви;
- мултикултурната педагогическа компетентност на учителите;
- социализацията и нагласите на учителите, работещи в мултикултурни класове.

Силните страни на тази група публикации се изразяват в тяхната висока диагностична и практико-приложна ориентация. Те биха могли да подкрепят трансформирането на практиките на обучение в общообразователните училища и институциите за подготовка и квалификация на учителите. Емпиричните изследвания обогатяват теоретичните разработки и подкрепят избора на концепция за менажирането на вътрешноучилищните дейности, насочени към преодоляването на предразсъдъците по отношение на мултикултурализма. В публикациите се забелязва, както еволюцията на схващанията за справянето с предизвикателството на взаимоотношенията между етническите малцинства, така и употребата на термините интеркултурна, мултикултурна компетентност и компетентност, свързана с многообразието от култури. Обръща се и внимание на контекста, в който протича комуникацията между учителя и обучаващите го – от една страна и между него и учениците – от друга. Различията във възприемането на мултикултурните послания биха могли да подпомогнат взаимодействията или да засилят противоречията между социалните актьори.

По-нататък ще представя съдържанието на отделните публикации. Номерацията им съответства на тази в приложения списък.

Т.6 Статии и доклади, публикувани в научни издания, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни с научна информация(WebofScience)

№ 3 Герджикова, Н.(2017). Феноменът „многоезичие” - учебни политики и практики. *Стратегии на образователната и научната политика*, Vol. 25, № 3, 308- 312. ISSN 1310-0270

В статията се анализира проблемът за многоезичието и неговото отражение върху практиките на учене и преподаване в училище. Направен е опит за теоретизиране на многоезичието като дидактически феномен. Като ключови се определят категориите „хронотоп“, „хетероглосия“ и „социална компетентност“. Съотнесено към дидактиката и методиката, това означава само едно: всеки език придобива своя смисъл едва когато се превърне в средство за интеракция с други хора. Значението може да се „установи“, „разбере“ с помощта на различните знаци, които представляват отделен език или смесцията от няколко езика. Знак е и звукът или звукосъчетанието, използвано от участниците в интеракцията. Знаци са и социокултурните послания, излъчвани от всеки ученик, носител на многоезичието. Всяка една от тези интерпретации на знака се проявява в интеракцията учител – ученик в процеса на езиковото обучение. Въз основа на тези категории са необходими конкретни изследвания в мултикултурната класна стая в българската действителност с цел създаване на нов тип методика за овладяване, както на роден, така и на няколко чужди езика.

№ 8 Герджикова, Н.(2019). Нагласи към мултилингвизма на български учители, работещи в мултикултурна социална среда. *Психологични изследвания*.Т.2, № 1, 133-144. ISSN 1311-4700.

Целта на изследването е свързана с представянето на част от данните, свързани с работата в международно сравнително проучване за нагласите на учителите към мултилингвизма и грамотността по езици, които не се явяват „майчин език“. В българската си част анкетното проучване е анонимно и обхваща около 255 учители от всички степени на образователната система – детска градина, начално училище, прогимназия и професионални гимназии. За оценяване на твърденията се използва шестстепенна скала. Данните са обработени чрез честотен анализ и еднофакторен дисперсионен анализ (ANOVA). Изчислен е и коефициентът алфа на Кронбах за скалата. Данните са от региони, в които има компактно ромско население – Северозападна, Североизточна България и Сливенска област. Въпросите се отнасят до общото разбиране за същността на мултилингвизма като, напр. на колко езика трябва да се води обучението в училище, важно ли е изучаването на няколко чужди езика, трябва ли да се подкрепя позитивно усвояването на други езици.

Данните дават богата информация за отношението към мултилингвизма на учителите, които работят непосредствено с деца и младежи-билингви. Данните биха били интересни за разработване на конкретни стратегии за преподаване в мултикултурните класове от учителите и за обмисляне на някои иновации при оценяването на резултатите от обучението с ученици-билингви. Приносът на статията се състои в събирането на разнообразна информация за нагласите на учители, работещи в мултикултурна среда, които до момента не са представлявали научен интерес за педагогиката или педагогическата психология. Дадената от тях информация чрез проведеното анкетно проучване е предпоставка за определянето на комуникативния

подход, разбиран като перспективна съвкупност от методически похвати за успешно обучение на ученици-билингви.

№ 9 Gerdzhikova, N. (2020). Professional socialization of Bulgarian teachers in multicultural classes. *12th International conference on education and new learning technologies. 06-07.07.2020, Valencia, Spain (Proceedings)*, pp.763-767. ISBN: 978-84-09-17979-4 ISSN: 2340-1117

[Професионалната социализация на българските учители в мултикултурните класове. *12th International conference on education and new learning technologies. 06-07.07.2020, Valencia, Spain (Proceedings)*, pp.763-767. ISBN: 978-84-09-17979-4 ISSN: 2340-1117]

Професионалната социализация е сложен процес, който е свързан от една страна с адаптиране към организацията на училищните дейности, а от друга - с усвояване на ценности, умения и развитие на чувството за принадлежност към определена група хора, които имат подобна роля в обществото. Целта на статията е да разгледа някои важни социални измерения на учителската професия, която се практикува в контекста на мултикултурната класна стая. Показателите за професионална социализация, които ще бъдат разгледани в статията са свързани със следното: специфика на професионалната квалификация за обучение на ученици от конкретна възраст; влиянието на годините трудов стаж като учители, значението на допълнителното обучение за работа с ученици в общообразователното училище с мултикултурни класове, стратегии за подобряване на образованието на учениците в тях, подбор на учебно съдържание, което би повлияло позитивно върху образователната среда за такива ученици. Данните са резултат от международно сравнително изследване в рамките на COSTActionIS 1401.

От 255 учителя 44,7% определят стратегическите мерки за подобряване на тяхната квалификация като положителни. Тревожен е фактът, че 51,8% от изследваните не прилагат специфични стратегии на преподаване в мултикултурните класове. Налице е и недостиг на специализирани учебни помагала за работа с този контингент ученици.

№ 10 Gerdzhikova, N. Michaylova, E. (2020). Perceived new professionalism of Bulgarian teachers working in primary and multicultural settings. *12th International conference on education and new learning technologies. 06-07.07.2020, Valencia, Spain(Proceedings)*, pp.778-783. ISBN: 978-84-09-17979-4 ISSN: 2340-1117

[Гержикова, Н., Михайлова, Евг. (2020). Възприеманият нов професионализъм на български учители работещи в условията на началните и мултикултурни класове. *12th International conference on education and new learning technologies. 06-07.07.2020, Valencia, Spain(Proceedings)*, pp.778-783. ISBN 978-84-09-17979-4 ISSN 2340-1117]

Статията е написана в съавторство с д-р Михайлова. Повече от три десетилетия в България се водят дебати за реформиране на образователната система. Въпреки това, сериозни доказателства за ефикасността и нагласите на учителите за промяна в учебната среда в училище се появяват в изследвания със средно големи извадки. В настоящата статия се използва количественият подход за проучване на стратегиите за професионално мислене на учителите. В статията в сравнителен план са представени резултатите от две изследвания. В едното се анализират нагласите на учителите към грамотността в мултикултурни класове, а в другото – нагласите към индуктивната и адаптивно-подпомагащата стратегия за преподаване на началните учители от малки училища, намиращи се в села.

73,3% от учителите, преподаващи в мултикултурни класове, определят себе си като отговорни за усвояването на официалния език. 70,8% от тях смятат също така, че децата мигранти използват официалния език в общуването си с връстници в рамките на училището. Около 50,2% от респондентите са на мнение, че поддържането на първия език на мигрантите помага за съхраняването на културните им традиции по произход.

Емпиричните данни от изследването на нагласите към грамотността в мултикултурен контекст насочват към размисъл за въздействието на социалните мнозинства върху малцинствата. Родителите искат децата им да научат езика на мнозинството и разчитат на учителите за това. От учителите се очаква да имат познания за майчиния език и култура на учениците в техния клас. В същото време те трябва да имат познания по учебния предмет, който преподават. На тях е поверена и ролята на медиатори между културата на детето в семейството и „новата култура“, към която трябва да се адаптират децата-мигранти. В другото изследване двата подхода на преподаване се оценяват различно в зависимост от учебния предмет – математика или български език.

№ 11J. E. Dockrell, T. C. Papadopoulou, C. L. Mifsud, L. Bourke, O. Vilageliu, E. Bešić, S. Seifert, B. Gasteiger-Klicpera, A. Ralli, I. Dimakos, S. Karpava, M. Martins, O. Sousa, S. Castro, H. B. Søndergaard Knudsen, P. Donau, B. Haznedar, M. Mikulajová & N. Gerdzhikova (2021). Teaching and learning in a multilingual Europe: findings from a cross-European study. *Eur J Psychol Educ* (2021). <https://doi.org/10.1007/s10212-020-00523-z>

[Преподаването и ученето в мултилингвална Европа: данни от сравнително европейско изследване. *Eur J Psychol Educ* (2021). <https://doi.org/10.1007/s10212-020-00523-z>]

Тази статия отразява крайния резултат от работата на цялата работна група в рамките на международната научна мрежа Strengthening Europeans' Capabilities by Establishing the European Literacy Network. COST Action IS1401ELN. Всеки от участниците трябваше да направи проучването в своята страна. Последва сравнителен анализ на данните, след обсъждането на методиката на едно от заседанията на работната група. Чрез метода моделиране на структурни уравнения (Structural equation modelling) беше установена достатъчно висока конструктивна валидност на събраните данни. Груповите различия са значими по отношение на схващанията за мултикултурализма, първия език на децата-мигранти, усвояването на втори език и грамотността. В изследването се прави извод за наличието на културни различия при усвояването на целевия и другите езици. Това представлява предизвикателство за учениците, учителите и политиците в Европа.

Т.7 Статии и доклади, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове

Статии в списания:

№ 14 Герджикова, Н.(2016). Мултикултурната педагогическа компетентност на началния учител. *i-продължаващо образование*, Т. 11. [<https://diuu.bg/emag/5528/2/>]
ISSN 1312-899X

В статията се проследяват особеностите на компетентността на началния учител за планиране и провеждане на обучение в мултикултурна среда. Отделя се специално внимание на неговата готовност за оценяване на постиженията на малките ученици. Впроменящата се социална среда

са необходими и съответните мерки за задълбочаване на професионализма на началните учители в сферата на мултикултурализма.

Нагласите на учителите по отношение на интегрирането на учениците от малцинствата към образованието са се повлияли значително от реализираните проекти. Около 60% от анкетираните учители в мониторинговия доклад от 2015 година на Центъра за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства споделят, че ефектът е бил „силен“ или „много силен“ (ЦОИДУЕМ, 2015).

Мултикултурализмът би трябвало да се превърне в „свързващата тематика“ по всички учебни предмети и да функционира като интегриращо ядро, което формира цялостния учебен и житейски опит на ученика от начална училищна възраст. По-нататък се анализират следните сфери на компетентност в контекста на началния етап на образование: планиране, провеждане и оценяване на постиженията на учениците.

№ 22 Gerdzhikova, N. (2018). Attitudes of the Bulgarian Teachers to the literacy of the students in the multicultural classroom. *International journal of educational research*, Vol.2, No.7, pp.1-7. ISSN 2208-2204

[Нагласи на българските учители към грамотността на учениците в мултикултурната класна стая. *International journal of educational research*, Vol.2, No.7, pp.1-7. ISSN 2208-2204]

Мултикултурното образование се превърна във важна тема за изследователите в България. Положението на ромското малцинство в България не се различава съществено от това в другите източноевропейски страни. Приемането на идеите за мултикултурализъм преобръща традиционните „западни“ представи за културната идентичност. Те извеждат на преден план ценността на всяка култура, независимо етническата принадлежност, като в същото време се правят опити да се поддържа баланс между интересите на групите, които трябва да общуват помежду си.

Изследването е направено с въпросник, разработен от международен колектив учени. В него се съдържа специално разработена скала за идентифициране на отношението на учителите към грамотността в мултикултурната класна стая. Тя включва шест твърдения, които трябва да бъдат класирани в шест степени. Алфата на Кронбах за скалата „Грамотност“ е висока - .8946 (за общо 255 участници). Влиянието на грамотността на повече от два езика върху когнитивните умения се оценява положително от повечето учители: 28,6% са съгласни; 21,2% са категорично съгласни и 24,3% донякъде са съгласни. Направеният дисперсионен анализ доказва, че няма статистически значима разлика в нагласите към грамотността на учениците в мултикултурната класна стая между четирите групи учители (детски, начални, прогимназиални и гимназиални).

Анализите на данните като цяло доказват, че учителите имат известни съмнения по всички въпроси в скалата „Грамотност“. Несъгласните с включените твърдения са средно 16,28%, докато донякъде се съгласяват средно 22,95%. Само около 14,8% са категорично съгласни. Тези три гледни точки налагат промяна в разбирането на учителите за грамотността. Те трябва да бъдат убеждавани по-интензивно за ролята на общите когнитивни умения в обучението, не само по целевия език, но и по другите учебни предмети.

№ 23 Gerdzhikova, N. (2018). Attitudes of Bulgarian teachers to multilingualism depending on the level of education. *International journal of educational research*, Vol.2, No.2, pp. 1-8. ISSN 2208-2204

[Нагласи на българските учители към мултилингвизма в зависимост от степента на образование. *International journal of educational research*, Vol.2, No.2, pp. 1-8. ISSN 2208-2204]

На настоящия етап в България са регламентирани две степени на педагогическо образование - бакалавърска и магистърска степен. Националната агенция за оценяване и акредитация следи за качеството на образованието в педагогическите факултети на университетите. Конкретното съдържание на курсовете се определя индивидуално от лектора.

Целта на изследването е да се определят нагласите на извадката от работещите към момента на изследването 249 учители в мултикултурна среда в зависимост от степента на образование. 68,7% (171) от тях имат бакалавърска степен; 28,5% (71) са с магистърска степен и само 2,8% (7) са с професионално образование. Всички участници работят в класове, в които е представен ромският етнос. В статията се анализират само петнадесет айтъма, които се оценяват по шестстепенна Ликерт скала. Въпросите засягат теми като: колко езика трябва да изучават учениците в училище; ползите от многоезичието; социалните и когнитивните аспекти на многоезичието; предимствата и недостатъците на мултилингвалното обучение.

Отговорите на една част от айтъмите са позитивни, а на друга – негативни. Пример за първата част е твърдението „Всеки европейски гражданин трябва да владее поне два езика в допълнение към първия“ – съгласните с него са 49,4% от респондентите. На другия полюс - отрицателния – са отговорите за твърдението, дали в училище трябва да се преподава на два или повече езика – 51,4% отговарят отрицателно.

Сравнението между нагласите на учителите с бакалавърска и магистърска степен чрез поставените петнадесет въпроса се сравняват чрез извадковото разпределение на F-отношението в рамките на еднофакторен дисперсионен анализ (ANOVA). Разликите между айтъмите не са статистически значими, макар че съществуват. Европейското гражданство се оценява като фактор, повишаващ интереса към изучаване на чужди езици.

Установените емпирични резултати ясно определят колебанията в преценките на учителите относно ролята и мястото на многоезичието в българската образователна система. Степента на висше образование – бакалавърска или магистърска, не оказва влияние върху разбирането им за необходимостта от преподаване на целевия език в мултикултурната класна стая.

Статии в редактирани колективни томове:

№ 5 Gerdzhikova, N.(2013). Interkulturelle Kompetenz in der Bulgarischen Lehrerbildung - eine theoretische Konzeptualisierung von Modellen. – В:*Поликултурное образователно пространство Поволжъя:пути и форми интеграции*. Под ред. Г.Ж.Фахрутдинова, Казань: ИПП КФУ, 162-165. ISBN 978-5-9222-0742-3

[Интеркултурната компетентност в българското педагогическо образование – теоретично концептуализиране на моделите. – В:*Поликултурное образователно пространство Поволжъя:пути и форми интеграции*. Под ред. Г.Ж.Фахрутдинова, Казань: ИПП КФУ,162-165. ISBN 978-5-9222-0742-3]

Статията разглежда проблема за интеркултурната компетентност на студентите в педагогическите факултети на университетите. Необходимостта от повишаване качеството на педагогическото образование в глобализиращото се общество е една от главните задачи на българските университети. Випусникът на висшето училище би трябвало да бъде широко ерудирана личност, която е в състояние да отчита културните различия в своята педагогическа дейност.

Единият модел е адаптирането на базисните професионални компетентности на учителя – предметна, диагностична, дидактическа и способност да организира класа – към съдържанието на интеркултурното образование. Вторият модел е свързан с педагогическата антропология и нейната основна теза – „всеки човек е ценен сам по себе си“. Езикът, митът, религията, изкуството и науката са символните форми, които дават възможност на учителя да насочва резултатно действията на ученика.

В края на статията се предлагат четири основни съдържателни компонента на педагогическото образование, чиято цел е формирането на интеркултурната компетентност: установяване на характеристиките на етническите малцинства; проследяване на данните от емпиричните изследвания за тях; организиране на специализирани тренинги; запознаване с добрите практики.

№ 13 Герджикова, Н. (2015). Теоретико-практическите измерения на дидактическата компетентност в контекста на мултикултурното образование в рамките на позитивната педагогика. – В: *Съвременни предизвикателства пред педагогическата наука*. София: УИ”Св.Кл.Охридски”. Под ред. С.Чавдарова, Я.Рашева-Мерджанова, Р.Пейчева-Форсайт, Б.Господинов, 377-384. ISBN 978-954-07-3937-3

В статията се представят идеи за дидактическата компетентност в мултикултурна среда, възникнали в процеса на работа по проект със студенти в ПУ”П.Хилендарски“ – Филиал Смолян. Дефинирането на дидактическата компетентност в интеркултурна среда се оказва една трудна задача поради голямото разнообразие от термини, които се използват в българските и чуждите публикации по темата. В резултат на анализа беше избрана гледната точка на едно изследване, проведено от фондация „Бертелсман“. Накратко тя се изразява във въпроса: „Защо ученето те прави щастлив?“. За дидактическото описание на компетентността в контекста на интеркултурното образование се използват следните категории:

- експлицитни знания за материалното, духовното и емоционалното съдържание на формите на живот на учениците от различните етнически, религиозни и социални групи, както и за предразсъдъците, вярванията, начините на мислене и нагласите им към образованието;
- адаптиране на преподаването към условията на конкретната интеркултурна ситуация в класа;
- създаване на мултикултурни съобщности чрез поддържане на културната идентичност на учениците;
- имплицитни знания, свързани с практическото осъществяване на интеркултурната комуникация.

Посочените компоненти дадоха възможност на участващите в проекта студенти да разработят дидактически средства за подпомагане работата на младите учители, работещи в етнически хетерогенни класове.

№ 18 Герджикова, Н.(2019). Интеркултурната компетентност като елемент на педагогическото образование. – В: *Пресечни точки*. Под ред. Г.Николов, Д.Ботева, Евг.Калинова, М.Баръмова, Б.Стоянов, В.Коцева, Ел.Пенчева, Кр.Кръстев, София:УИ“Св. Климент Охридски“, 30-36.
ISBN 978-954-07-4873-3

В статията интеркултурната компетентност се дефинира чрез няколко типични признака, а именно: като взаимовръзка между различните култури, която може да се проявява по различен начин – чрез разбирането, преценката, стилът на учене, адаптацията; като свързана с личността на тези, които я практикуват, което обхваща нейните поведенчески, когнитивни и афективни страни; като проявяваща се ситуативно специфично.

Тези особености на интеркултурната компетентност маркират съдържанието, което трябва да се усвоява във висшите училища. Необходимо е студентите да се запознаят с човешките права и с начините, по които те могат да се трансформират във вътрешноучилищни правила. Важно е също така и да усвояват качеството „отвореност“ към трудностите на учениците, които се чувстват „различни“ от останалите. Засега липсват достатъчно надеждни диагностични инструменти за измерване на усвояването на интеркултурната компетентност от студентите в педагогическите специалности.

T.9 Студии, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани научни томове

Герджикова, Н.(2019). Рефлексивният практик в мултикултурната класна стая и в мултикултурното училище. В: *Образованието и обучението в контекста на мултикултурализма и дигитализацията*, София:Авангард Прима, 7-36.
ISBN 978-619-239-119-5

Рефлексията е едно от най-важните комплексни професионални действия. Практикувана в мултикултурния клас или училище, тя е голямо предизвикателство за учителя, защото осмислянето на собствените действия в по-тесен или по-широк контекст предполага задълбочени познания и комплексни умения за реализирането на мултикултурното образование.

В студията първоначално се разглежда развитието на идеите за мултикултурализма в началото на ХХI век. Въпреки усилията да се ограничи влиянието на расата, пола и класата като социални фактори, влияещи върху образованието според Кинхелое и Щайнберг (1997), не е постигнато много. Фрагментирането на разбиранията за мултикултурализма в либерално ориентираните теории води до „замъгляване“ на понятието, което създава трудности в създаването на изпълними педагогически стратегии за действие. Европейският интеркултурализъм би могъл да се определи като разновидност на мултикултурализма, защото диалогът между културите и обменът на ценности е водеща характеристика за него.

Реализирането на политическите идеи за мултикултурализма се реализира чрез културно отговорната педагогика. За целта е важно да се идентифицират източниците на власт в училище, да се дефинират критериите, по които един ученик може да бъде определен като „културно различен“ и да се набележат мерки за работа с него. Важна е и промяната на „патриархалната“ училищна култура чрез превръщането на диалога в двустранната/многостранната активност и в сърцевина на образователния процес. В подготовката на учителите на преден план изпъкват

уменията им за мениджмънт на класа, за действия, които отчитат „етническият“ филтър на възприемчивост на учениците към училищните норми и организирането на социоемоционалното учене.

Наративният подход се оказва особено благодатен за реконструирането на знанията и уменията им, засягащи мултикултурното образование. Той улеснява и стимулирането на промяна в съществуващите нагласи. Чрез наративния подход се променя същността на професионалното учене – то се разглежда като непрекъсната промяна, като непрекъснато взаимодействие на гледните точки на практика и теоретика.

Показател Е

T.21 Публикувано университетско учебно пособие или учебно пособие, което се използва в училищната мрежа

Герджикова, Н. (2015). *Мултикултурно образование*. София: Веда Словена – ЖГ, 84с.
ISBN 978-954-8846-29-5

Мултикултурното образование е едно от предизвикателствата към подготовката на съвременния учител. Той се нуждае от специални знания и умения за работа с ученици, които се определят като „различни“ по признаци като етнос, религия, национален произход и др. За да се отговори на тази потребност в обучението на бъдещите учители, изготвих учебна тетрадка, която се отличава със следното:

- насочва интереса на студентите към проблематиката на преподаването, педагогическото консултиране, възпитанието и взаимодействието с родителите, осъществявани в мултикултурна среда;
- подкрепя с конкретни казуси и въпроси теоретичните знания на студентите;
- задълбочава разбирането за спецификата на стратегиите и правилата на преподаване в мултикултурната класна стая, за социоемоционалния климат и за оценяването на постиженията на „различните“ ученици;
- показва им по какъв начин могат по-лесно да усвоят стратегиите за асимилиране на теоретичните знания, свързани с мултикултурализма;
- подготвя ги за конкретни практически действия при реални условия.

Учебната тетрадка обхваща шестнадесет теми, които съответстват на класическата категориална педагогическа структура: училище(мениджмънт и взаимодействие с родителите); преподаване (същност, стратегии, стилове, организация); ефективност (социоемоционален климат, работа в група, оценяване на постиженията); възпитание (педагогическо консултиране, преодоляване на противоречия и агресия, съвместна работа); самооценяване на студента за работата му в мултикултурна среда.

Използваните примери не са познати в публикувани досега подобни издания в България. Източници на казусите, въпросниците, формите, данните от изследванията са публикации в чужди вестници, сайтове или изследвания. В повечето случаи те са адаптирани към нормативната база в страната. По такъв начин работата с учебната тетрадка допринася за усвояването на мултикултурната компетентност от бъдещите учители, изразяваща се в осъзнато използване на наличните знания и умения, умело и справедливо регулиране на взаимоотношенията им с учениците и оценяване на собствената ефикасност в педагогическите действия.

Списък със статии, свързани с реформирането на образователните политики и практики

Т.7 Статии и доклади, публикувани в нерепурирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни толове

Статиите по тази тема са публикувани в 3 национални списания и в един сборник от научна конференция. По същество те са предложения за решаването на практически проблеми в основното и висшето образование у нас. Описани са модели за реформиране на училищната мрежа, чрез които би се постигнала по-бърза интеграция на България към европейските образователни стратегии.

Номерацията съответства на тази в приложения списък на публикациите.

Статии в списания:

№ 2 Герджикова, Н.(2008). Развитие на училищната институция в България в перспективата на обединена Европа. *Педагогика*, №3, 26-39. ISSN 0861-3982

Развитието на училищната институция от 60-те години на миналия век досега преминава през различни етапи. Ако в началото тя е по-скоро „затворена“, то приемането на Лисабонската стратегия през 2000г. е повратен момент в разбирането за ролята на знанието и образованието в Европейския съюз. Цитирани са данни от представителни български изследвания, които доказват промяна в характера на педагогическото взаимодействие. По критериите на Балауф за традиционните функции на училището се прави сравнение между едно българско училище, представящо вековната българската традиция и едно Валдорфско училище в Германия, даващо обективен израз на Реформаторската педагогика. Чрез двата примера се илюстрират възможностите за самоопределение на училищната институция. Същевременно се подчертава, че автономията на училището остава ограничена в рамките на държавните интереси, дефинирани в българските нормативни актове.

№ 5 Герджикова, Н.(2012). Роля на емпиричните педагогически изследвания за реализирането на образователните политики в основното училище (I – VII клас). *Стратегии на образователната и научната политика*, № 5, 397-412.

ISSN 1310-0270

Проблемът за връзката между теорията и практиката винаги е бил във фокуса на педагогическите дискусии. Осъществяването на педагогически действия, които не отговарят на обществените интереси е безмислено. Необходимо е създаване на педагогически теории, които са полезни за отделните групи хора, работещи в образователната система, от където би произтекла и „добавената стойност“ на науката. Ето защо би било добре, да превърнем откровеното дискутиране на нерешените или „трудни“ въпроси в администрирането и реализирането на образователните цели във водещ ангажимент на учените-педагози.

При сравнителното анализиране на законите за училищното образование в България се откроява един важен нерешен проблем – организацията на училищните дейности в съответствие с индивидуалните способности и интереси на учениците. Доказателство за необходимостта от насочването на реформата в тази посока се откриват и в емпиричните данни на международните сравнителни изследвания. Обсъждат се критично въпросите свързани с редуцирането на

учебното съдържание в съответствие със задачите в тестовете за външно оценяване – тенденция, която е установена години преди ние да преминем към прилагането им. Английски изследователи предлагат създаването на общеевропейски образователен минимум. Дават се и други примери от емпирични изследвания, които доказват разминаването между теория и практика в различни по големина образователните системи.

В тази връзка дидактиците дължат на практиците в училище ясни дефиниции на редица важни категории като общообразователна подготовка, профилирана подготовка, централизирано управление на учебното съдържание и др. Дидактическите изследвания трябва да се насочат към решаването на установените слабости в практиката. При планирането и провеждането им авторитетни и опитни учени в Европа препоръчват извадките да не са твърде големи да не се наблюдават много променливи и да се избягва корелационния дизайн при анализ на данните от анкетните проучвания.

№ 6 Герджикова, Н.(2013). Практически модели за организация на училището в контекста на европейските тенденции за реформиране на началното и средното образование. *Педагогика*, № 4, 506-517. ISSN 0861-3982

Знанията за училищата и тяхната организация от нов тип създават условия за появата на иновативните изследвания в областта на образованието. Статията се опитва да идентифицира базисните примери за иновативна практика в някои водещи европейски страни. За да се прецени кои характеристики на училището обясняват различните резултати, са представени някои методологически критерии. Те са разработени във връзка с учредяването на награда за „училище на годината“. Критериите, по които тя е присъдена за учебната 2012/13г. са: съобразяване с конкретните социални условия, системно прилагане на мерки за поддържане на ефективността, фокусиране върху вътрешните условия за преподаване и учене, фокусиране върху стимулирането на социалните актьори в училището, формулиране на ясни педагогически цели на ниво, интегрирана стратегия за работата на учителите и за приноса им към иновативно ориентираното обучение, привличане на външна подкрепа за училището и събиране на разнообразна информация за неговата дейност.

В статията се проследяват последствията от прилагането на различните критерии за иновативни училищни практики. Те са свързани с прилагането на варианти на ценностния подход. Примерите могат да ни стимулират да преобразуваме образователната практика и училищните институции у нас, за да можем да отговорим на потребностите на младите хора и учителите в съвременното българско общество.

Статии в сборници:

№ 19 Герджикова, Н. (2020). Четенето с разбиране на чужд език – предпоставка за модернизирането на висшето образование. – В:*Годишна университетска научна конференция – НБУ “Васил Левски” – 28-29.05.2020г.* Под ред. Св.Стефанов, В.Банабакова, Г.Георгиев, Ил.Ангелов, С.Събев, Велико Търново, 161-165. ISSN 2367-7481

Четенето с цел извличане на научна информация е важно комплексно умение за всеки студент. Овладяването му би допринесло за разширяване на възможностите за достъп до качествена научна информация. За тази цел студентът би трябвало да овладее стратегиите за работа с текст като цяло. Чрез конкретен пример се илюстрират стъпките за овладяване на стратегиите:

открояване на ключовите понятия; субектът, с който те са свързани; определяне обхвата на понятията. Студентите трябва да се научат да осъзнават своите „вътрешни“ мисловни процеси и да ги изразяват чрез „вътрешна“ или „външна“ реч. Оценяването на степента на усвояване на това комплексно умение се проецира в овладяването на няколко компетентности: личностна, познавателна, за самообразование и социална. По такъв начин студентите могат да достигнат и критериите за нивата А1,2 и В1,2 в общоевропейската езикова рамка.

Списък със статии, свързани със здравното образование

В тази група попадат 5 емпирични и 2 теоретични изследвания. В теоретичните се проследяват теориите за същността на здравното поведение и методите за неговото изследване, които са значими за педагогическата наука. Чрез емпиричните изследвания с различни по обхват извадки и инструментариум са осветлени важни за здравното образование въпроси. Към тях спадат нагласите на учениците в юношеска възраст към стила на хранене, здравният статус на младежите, знанията за здравето и хранителния режим на студентите от педагогическите специалности. Здравната проблематика в сферата на педагогическите науки е откъслечно представена в българската литература. В този смисъл проведените изследвания разкриват съвременното състояние на нагласите и знанията на юношите и младежите относно здравето. Събраната информация обосновава необходимостта от прилагането на повече програми за превенция на здравето в средните и висши училища.

Номерацията съответства на тази в приложения списък.

Т.6 Статии и доклади, публикувани в научни издания, реферирани и индексирани в световно известни бази данни с научна информация (WebofScience)

№ 4 Герджикова, Н.(2017). Самоконтролът на хранителното поведение при подрастващи в периода на ранното юношество (12-14-годишни). *Педагогика*, Т.89, №.6, 752-758.
ISSN 0861-3982

Статията се основава на емпирично изследване на 12 – 14-годишни ученици. То се фокусира върху хранителното поведение и самоконтрола в контекста на българското задължително средно образование. Изследването е свързано с данни от анкетно проучване на 343 ученици, което беше проведено в три училища в региона на гр. Смолян. Скалата „въздържане от храна“ обхваща десет въпроса, чрез които се описват различните причини, които карат подрастващите да не косумират никаква храна. Преценките на учениците бяха направени по петстепенна Ликерт скала. Въз основа на количествените данни статията описва хранителното поведение и неговата корелация с теглото на учениците, разделени на пет групи. Разпределението на преценката за собственото тегло показва, че около 85,5% от изследваните определят теглото си в рамките на 28 – 59 килограма, което би могло да се възприеме като „нормално“ за изследваната възрастова група. Налага се изводът, че учениците независимо от теглото си, трудно определят своето поведение по отношение на твърденията, свързани с намаляване на храната в най-общ смисъл, ако са установили напълняване. Това се доказва от избора на неутралната степен в Ликерт скалата от по-голямата част от изследваните ученици. В статията се дават подробни данни за разликите между групите въз основа на метода дисперсионен анализ. Налага се изводът, че за формирането на правилно отношение към храненето е необходимо целенасочено здравно възпитание на учениците в периода на ранното и средното юношество.

Т.7 Стаии и доклади, публикувани в неререферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове

Стаии в списания:

№ 8 Герджикова, Н.(2015). Стиллове на хранене през периода на средното юношество (12-15 години). *i-продължаващо образование*, Т. 10 [<https://diuu.bg/emag/5528/2/>].
ISSN 1312-899X

Целта на настоящото изследване беше да се установи емпирично какво е емоционалното отношение на учениците в периода 12-15 годишна възраст към храненето. За осъществяване на проучването беше използван холандският въпросник за измерване на хранителното поведение, разработен от Т. Стриен и др.(1986). Той съдържа три скали, които съответстват на трите основни теории, описващи хранителното поведение на личността: психосоматичната, екстерналната и въздържане от хранене. Извадката обхваща 295 ученици, които са клинично здрави и не съобщават за симптоми, подсказващи за депресивни състояния. Представени са количествените разпределения на преценките за трите скали. По отношение на психосоматичната скала отговорите са изтеглени към степента „никога“; по отношение на екстерналната скала картината на отговорите е по-сложна – честотите в нея са равномерно разпределени в петте степени на скалата; в скалата „въздържане от хранене“ учениците се придържат към средните стойности на скалата – около 2,4. Налага се изводът: хранителното им поведение не предизвиква емоционално объркване у тях. Външните дразнители им влияят по различен начин, но в общи линии преобладават отговорите, които не издават тревожност.

№ 12 Герджикова, Н. (2016). По-важни теории за здравното поведение и тяхното значение за възпитателната практика.*Годишник на Бургаски свободен университет*, Том. XXXIV, Бургас, 77-81.
ISSN 1311-221X

В статията е направен опит за изясняване същността на здравното поведение и неговото значение за възпитателната практика. Представя се една обща дефиниция за здравното поведение, след което се дава информация за различните му измерения, формулирани от Шварцер(2004), както следва: оптимистичен интерпретативен стил, диспозиционален оптимизъм, очакване за собствената ефикасност, възприемане на риска и дефанзивен оптимизъм; дефанзивен и функционален оптимизъм. Въз основа на тези категории могат по-лесно да бъдат разбрани теориите за здравното поведение. Представени са теориите, свързани с убежденията за същността на здравето; за защитната мотивация; за планираното поведение, както и социално-когнитивната теория; теорията за волевото усилие като модел на здравно поведение и стадиялният модел за промяна на поведението.

Идентифицирането на всяка от теориите е предпоставка за организиране на серия от възпитателни дейности, които да поддържат позитивната нагласа към самоконтрола върху здравното поведение. Задълбоченото им разбиране би подпомогнало организирането на по-добра превенция на здравето в училищната мрежа.

№ 26 Герджикова, Н.(2016). Здравето и личната преценка за здравословния начин на живот при деветнадесетгодишните младежи. *Образование и технологии*, № 7, с.49-52.

ISSN 1314-1791

Съвременният начин на живот се характеризира с повишени равнища на стреса, което от своя страна е предпоставка за отклонения в здравния статус с най-различен характер – от повишаване на кръвното налягане и холестерола до наднормено тегло и диабет. Оказва се, че едно заболяване винаги води до повишаване на риска от други. Ето защо за преодоляването на опасността от общи заболявания, здравното възпитание на подрастващите и младите хора в рамките на средното общообразователно училище е особено необходимо.

В настоящата статия се представят част от резултатите от анкетно проучване с 35 ученика, завършващи своето средно професионално образование от една гимназия в град Смолян. Въпросите в анкетната карта целят установяване на здравния им статус, както и на практиките от всекидневието, които позволяват на юношите да се поддържат в добро състояние. След описанието на спецификата на тази възрастова група и изясняване значението на доброто здраве за развитието на икономиката се представят резултатите от отговорите на тази малка извадка. Над 90% от учениците отричат да имат заболявания, свързани със сърцето, черния дроб, повишена стойност на холестерола. Тези отговори не противоречат на преценките за твърденията, свързани с приемането на лекарства. 65,7% от учениците споделят, че временно са вземали успокоителни лекарства, лекарства за концентрация и други за по-леки заболявания като простуда, грип. 51,7% от анкетираните оценяват позитивно ползата от народната българска и китайската медицина. Около две трети от младежите осъзнават значението на здравето за нормалното протичане на тяхното ежедневие в твърде висока степен – 68,6%. Ето защо се налага изводът за необходимостта от повече информация за симптомите на различните заболявания и за въздействието на лекарствата върху организма при встъпването в младежка възраст.

Статии в редактирани колективни томове:

№ 14 Gerdzhikova, N.(2016). Gesundheitsforschung von Schülern als pädagogisches Problem. – В: *Педагогическое мастерство : материалы IX междунар. науч. конф. (ноябрь)*, Ч.1, Под ред. И.Г.Ахметов, М.Н.Ахметова, Ю.В.Иванова, А.В. Каленский и др. Москва: Буки-Веди,10-12. ISBN 978-5-4465-0932-4

[Изследването на ученическото здраве като педагогически проблем. – В: *Педагогическое мастерство: материалы IX междунар. науч. конф. (ноябрь)*, Ч.1, Под ред. И.Г.Ахметов, М.Н.Ахметова, Ю.В.Иванова, А.В. Каленский и др. Москва: Буки-Веди,10-12. ISBN 978-5-4465-0932-4]

Здравето и здравословният начин на живот е значим обществен проблем. Все по-често се появява информация за отклонения от този начин на живот в ежедневието на подрастващите. В статията се представят данни от български изследвания за ученици с наднормено тегло и за употребата на наркотици. Установяването на подобни факти чрез емпирични проучвания предполага още по-задълбочено навлизане в темата от интердисциплинарни екипи. С тази цел в международен план се създават анкетни карти, чрез които се проследяват едновременно много променливи, за да се изгради цялостната научна картина не само за здравословните проблеми, но и за причините за възникването им. В международната практика се използват и квалитативни методи като нестандартизирано интервю, видеографиране, анализ на документи. За съжаление те все още са рядкост в българските изследвания. Наложително е и разширяване на изследователската тематика като напр., как възниква разбирането за значението на здравето в жизнения цикъл на

човека; съществува ли криза на разбирането за собственото благополучие, какви са знанията за здравето и смъртта. Постигането на подобна изследователска цел е възможно чрез обединяването на усилията на педагозите със специалисти от сферите на културологията, социологията, икономиката и социологията.

№ 15 Герджикова, Н. (2016). Здравен статус и стил на живот на млади хора в репродуктивна възраст. – В: *Научни трудове, Т.2*. Под ред. Ел.Николова, Н.Томов, С.Младенова, Д.Колев, В.Кръстанов, М.Ламбова, Р.Пенджекова-Христева, Н.Герджикова, Ц.Оджакова, Сл.Любомиров, Смолян: Съюз на учените в България, 113-116.
ISBN 1314-9490

Съвременните представи за здравето и болестта се промениха значително. Основанието за това е навлизането на научните търсения в нова сфера. Разширяват се познанията за генома и за генетичната обусловеност на болестта и здравето. Ето защо се говори за „застрашен от заболяване“, за „все още здрав“, за „потенциално болен“. Настъпващите промени в медицинския понятиен апарат предизвикват необходимостта от други подходи към здравното възпитание и обучение.

Представяните от Световната здравна организация данни доказват относително широкото разпространение на знанията, свързани със здравето сред населението. Възрастовата група на подрастващите са най-силно повлияни от изучаваното учебно съдържание по биология. В педагогически аспект знанията за здравето имат голямо значение, защото те предполагат интегрирането на историко-културните и нормативни аспекти в него. Водена от тази идея, проведен изследване с малка извадка със студентки от специалността „Начална училищна педагогика с чужд език“ - 22. Количественият анализ на отговорите доказва, че сред студентките на възраст между 19 и 31 години няма сериозна заболяемост. Установяването на заболяемостта по време на следването има важно значение, защото на по-късните етапи, когато се навлезе трайно в учителската професия картината се променя (по данни на изследвания, проведени от синдиката на учителите от 2006г.). Извършването на такива изследвания с по-големи извадки, с цел сравняване на групи студенти от педагогическите специалности и работещи учители би дало важна информация за източниците на стрес и по-високата заболяемост в професионалната среда на българското училище.

№ 17 Герджикова, Н.(2018). Антропологически аспекти при храненето на студенти от педагогическите специалности. – В: *Memoria de future (Памет за бъдещето): Мултидисциплинарни аспекти в изследванията на човека*. Под ред.на М.Николова, Ст.Статкова-Абегхе, Ж.Савова, Г.Рашкова, Аг.Гарабедян, Пловдив: УИ“Паисий Хилендарски“, 71-77.
ISBN 978-619-202-400-0

Храненето е един от фундаменталните процеси, които определят същността на човека. Ето защо то става предмет на изследване в много различни научни области. Наред с биологията от него се интересуват социологията, антропологията, философията, психологията, а медицината никога не е преставала да изследва как храната влияе върху жизнените процеси на човека. В представеното тук изследване акцентът ще бъде поставен върху социокултурните измерения на храненето. Те са важна предпоставка за устойчивото развитие на образованието.

Настоящото изследване има за цел да проучи какви са нагласите на младите хора към консумирането на храни с различен състав и калоричност. Скалата обхваща 19 твърдения, които описват различни поведенчески нагласи към начина на хранене(създадена от Ренер и Шварцер,

2005г.). Извадката обхваща 57 млади хора на възраст от 19 до 28г. Разпределението на относителните честоти на отговорите са представени в таблица. Ето и някои от данните: 84,2% – не използват подсладители; 66,7%, не следят какво е калорийното съдържание на употребяваните от тях храни; 43,9% съзнателно употребяват витамини; 77,2% не харесват свинското и говеждото. Чрез диаграми са илюстрирани разпределенията на отговорите. Сравняването на три групи студенти според степента на отговорите им чрез дисперсионен анализ доказва, че има статистически значими разлики между студентите отговарящи по-скоро позитивно и отговарящите негативно. Данните доказват, че студентите имат добре изградени нагласи към здравословното хранене. Повечето от тях отхвърлят крайностите в храненето.

Т.9 Студии, публикувани в нерелефирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове

Герджикова, Н.(2019).Образованието и обучението в контекста на мултикултурализма и дигитализацията, София:Авангард Прима,125с.
ISBN 978-619-239-119-5

Студиите, които ще бъдат представени по-долу са свързани с четири важни за дидактиката проблема:

- теоретични подходи към преподаването.
- подходи за определянето на учебната задача;
- учебникът като предмет на мултимодалния анализ;
- подходи към езиковото обучение.

Студиите имат характер на теоретични изследвания, чрез които се цели създаване на цялостен възглед за съответната дидактическа категория. В студията за преподаването това се постига чрез генеалогично разглеждане на отделните теории, възникнали последователно във времето. Към учебната задача се подхожда от гледната точка на контингентността в обучението и нейното функциониране в процеса на обучение. В следващата студия се осветляват промените в структурата на учебника под влияние на електронните медии. В последната студия се подхожда аналитично към значимите на съвременния етап теории за езиковото обучение.

Иновативността на представените студии се състои в използването на нетипичен за традиционната дидактика понятиен апарат. По такъв начин се променя изследователската гледна точка към важни за обучението на съвременните ученици феномени. Формира се нов тип познание, което разширява полето на дидактическото изследване. По такъв начин се предполага намирането на „нови“ отговори за класическите дидактически процеси, средства, концепции. По систематичен път се разкриват пренебрегвани досега характеристики на компонентите на „живото“ обучение.

№2 Герджикова, Н.(2019). Съвременни теоретични подходи към същността на преподаването в училищна среда.с.37-58.

В студията се разглежда възникването и развитието на значимите теории в преподаването в условията на съвременното училищно образование. Теорията за мениджмънта на времето се определя като първоначалната идея, от която по-късно произлизат когнитивната и социално-когнитивната. Развитието на теорията за преподаването се свързва със задълбочаването на изследванията за когнитивните механизми на предаването и възприемането на информация, както и с установяването на механизмите за социално влияние върху учениците.

В теорията за мениджмънт на времето (Карол) формулира ясно своята идея за „качество на инструкцията“. Под влиянието на Карол, по-късно Блум обосновава своята теория и йерархизира процесите в преподаването. През по-голямата част от времето според него учениците учат заедно под ръководството на учителя. Въз основа на теорията на Блум възниква системата за персонализирано преподаване, в която най-важно е темпото на усвояване на учебното съдържание. Ключов момент е дефинирането на стъпките на учене. Под влияние на когнитивната наука се формира и дефинирането на стъпките на учене. Под влияние на когнитивната наука се формира и нов подход към преподаването. Създава се нов понятиен апарат чрез въвеждането на метакогницията, стратегиите на учене и схемата на изучаваното. Променя се и ролята на ученика – той се превръща в основен двигател на обучаващото взаимодействие. Когнитивно-ситуативният подход доразвива идеите на когнитивния като го адаптира към условията на „вторичната образност“. В тях човекът осъзнава отдалечаването си от естествените условия на живот, в широкия смисъл на този израз. Точно това дава възможност да се осъзнае, че възприятията, ученето и знанията ни са „ситуативни“. По-нататък се представя механизмът на „когнитивното чиракуване“ като базисен за осъществяване на този модел на преподаване. По-нататък се разкриват перспективите за развитието на теорията на преподаването. Те са свързани с мултипленото представяне на информацията.

№ 3 Герджикова, Н.(2019). Подходи към определянето на учебната задача в теорията на обучението, с.59-82.

Дефинирането на учебната задача се натъква на сериозни трудности в теорията и практиката на обучението. Гласък в тази посока е дефинирането на целите на учене и разделянето им на когнитивни, афективни и психомоторни. В студията се предлага иновативна гледна точка към дефинирането на учебната задача, а именно изпълването на контингентната теория за обучението. В този случай задачите се делят на прости, комплексно-абстрактни, интерактивни и за самоизразяване. Предпочитанията на учениците към един или друг вид задачи зависи до голяма степен от учебния предмет.

В самия процес на преподаване учебната задача функционира по определен начин. Представена е тезата на Доли(1983) за трите измерения на учебната задача, които имат значение за нейното използване в процеса на преподаване: краен продукт, операционализиране и разполагаемият ресурс. Разгледани са и други фактори, които повлияват използването на учебната задача в клас като активност на учениците, вид педагогически контрол, когнитивният план на учителя.

Учебната задача е разгледана и в контекста на компетентностния подход в преподаването. Чрез него се доразвиват идеите, свързани с контингентността на обучението. Компетентността се разбира като съвкупност от характеристики на ученето и резултатите, до които се достига. Изброените характеристики би трябвало да се „вградят“ при формулирането на учебната задача. Доколкото категорията „компетентност“ е дискуссионна в педагогическата теория като цяло, очевидно предложената интерпретация е само една от възможните.

№ 4 Герджикова, Н.(2019). Учебникът като предмет на мултимодалния анализ, с.83-104.

Учебникът е един от най-старите посредници между знанието и ученика. Учебникът традиционно поддържа модела „давам – вземам“, който изглежда твърде прост за съвременния интензивен информационен поток. В студията се анализира традиционното разбиране за учебника, в който знанията се свеждат до логически, фактологически и психологически анализ на понятията. Но лингвистичните изследвания докзват, че усвояването на понятията зависи от начините на представяне на информацията.

Ето защо с развитието на методиката на критичния дискурсен анализ може да подпомогне дидактическите решения за създаването на учебници от нов тип. Чрез широко навлязлото в хуманитарните и социалните науки понятие „дискурс“ се обозначават различните „модели“, по които субектите изграждат и подреждат своите изказвания. За анализирането на тези „образци“ се създават различни интердисциплинарни научни техники. Една от тях е социалната семиотика. Чрез нея се обясняват всички средства за комуникация: образ, писмен текст, писане, типография и художествено оформление.

В този подход се проецира влиянието на електронните медии върху създаването на учебника. Български изследвания доказват, че електронните учебници имат редица предимства. Дигитализирането сякаш правят предаването и приемането на информация по-лесно. Но все пак човекът е този, който трябва да преработва информацията. Дали обучението чрез електронни учебници ще бъде по-продуктивно от обучението с традиционните засега остава отворен въпрос. Несъмнено обаче електронните медии предизвикаха промяна в дидактическите функции на учебника.

№ 5 Герджикова, Н.(2019). Подходи към езиковото обучение в теорията и практиката, с.105-124.

Подходите към езиковото обучение могат да бъдат много и различни. Но в практиката се оказва, че учителите имат познания за сравнително ограничен кръг от подходи. Най-широко позната е комуникативната теория, а след нея се нарежда – съдържателната по данни на едно емпирично изследване (Курт, 2015). Ето защо в студията езиковото обучение се анализира в контекста на комуникативната теория, генеративната граматика и когнитивизма. Дидактическите аспекти на комуникативния подход го свързват с по-новите идеи за дистанциране от метода като категория и го приближават до стратегиите като ориентири и регулативи в процеса на обучение.

Така разбран, комуникативният подход има допирни точки с два по-скоро психолингвистични възгледа за езиковото обучение – генеративната граматика и когнитивизма. Първият отразява значението на интегрираните умения, а вторият на процесуалността в овладяването на езиковите структури. Практиката показва, че трите подхода трябва да се интегрират, за да се постигне по-високо качество на езиковото обучение. Според някои изследвания е важно значението, на което се акцентира в комуникативния подход да се свързва с други характеристики като напр., автентичността на материалите, лекотата и бързината на изразяване, взаимодействието между компонентите на езиковия процес (входно, междинно, изходно равнище) и др. Поради широкото разпространение на комуникативния подход, в студията е отделено специално място на дидактическите мерки, които биха могли да се прилагат непосредствено в практиката.

Показател Г

Т.10 Публикувана глава от колективна монография:

Михова, М., Герджикова, Н.(2017). Реформата на мрежата от училища в съвременното общество, София: Авангард Прима, 143с. ISBN 978-619-160-876-8.

В колективната монография ясно са отделени главите, написани от двамата съавтори. Уводът, първа, втора и четвърта глава, както и епilogът са написани от мен. В монографията са описани тенденциите в развитието на задължителното средно образование в Англия, Германия, Руската федерация и България. Избраните страни се намират на различни етапи от реформирането на своите образователни системи.

Теза: Реформирането на образователните системи в и извън европейското пространство се развива по посока на диверсификацията на училищните институции. Тя се осъществява по различен начин на политическо и практическо равнище, поради което резултатите и напредъкът в отделните страни трябва да се анализират в зависимост от обществения контекст.

Аргументи: **Увод:** Задължителното образование е най-съществената част от цялостния процес за издигане на общото равнище на общественото благополучие. Съвременните държави, в края на ХХ и началото на ХХІ век, променят фокуса на своите политики в сферата на образованието. Те са повлияни силно от либералните и неолибералните възгледи за ролята на държавата. Благополучието се извежда на преден план, а пътят към него преминава през пазарните отношения.

В **първа глава** се разкриват историческите корени и съвременното състояние на диверсификацията на училищата за задължително общо образование в Англия. От 1944г. до днес върху нея влияят три основни политически концепции: системата за държавни социални грижи; неолиберализмът и неоконсерватизмът. В рамките на тези политики се решават различни проблеми в образователната система – централизиране, създаване на методики за селекция на учениците и за управление на училищната институция. Така възниква разнообразието от училища в зависимост от типа финансиране, от обхвата и съдържанието на учебните дейности, според специализирането на учебното съдържание, според селекцията на учениците (Коуртни, 2015). Разнообразието от училища е толкова голямо, че едноизмерното им класифициране е много трудно. Такъв е примерът с академиите и с мултифункционалните училища.

Емпиричните анализи за ефективността на видовете училища доказва, че са налице правилни политическите стъпки, които създават възможности за финансиране от широк кръг източници. Все още нерешен остава въпросът за преодоляване на социалното неравенство, въпреки системно полаганите усилия през последните десет години. Оттук произтича проблемът за качеството на преподаването в английските общообразователни училища. Създадените процедури наподобяват идеята за оценяване качеството на труда в частния сектор, където принадлежната стойност е особено важна. Правата на директорите да оценяват професионалната пригодност на учителите се конкурират с много други процедури, осъществявани от локалните и централните власти. За определяне ролята на директора в научните изследвания се използват понятия като „властово“ наблюдение, „скриване“ на отстраняването на слабите учители от очите на обществото, инструментариум за постигане на „видимост“ от проверките, анализ на мненията на учениците. В края на главата е приложена форма на английския стандарт за професионалната дейност на учителите.

Във **втора глава** се разглежда диверсификацията на задължителното общо образование в Германия. Още от началото на 60-те години то е разделено на три вида: гимназия, реални училища и базисно средно училище. Първоначално това деление оказва позитивно влияние върху образователната система. От средата на 90-те години на ХХ век обаче, се забелязва известно изоставане от другите силно развити страни. Започват дискусиите за промяна в стратегията за развитие на образованието. Установява се разминаване между средното и университетското образование – в първото изискванията се завишават, а във второто се занижават. Възниква конфликт на интересите между отделните степени на образование.

Така след шока от международните сравнителни изследвания започва постепенно модифициране на структурата и функциите на видовете училища. Пример за това е новата система общообразователни училища в Бавария. Тя съответства практически на потребностите на всички ученици. Друг пример е провинция Райнланд-Пфалц, където началото на организираното образование се поставя още в детската градина. И в двете провинции се полагат усилия за налагането на един междинен модел за общо образование – т.нар. реално училище плюс. Чрез него се смекчават различията между общото базисно образование и професионалното.

Емпиричните анализи за ролята на учителите в немското общообразователно училище доказват наличието на три тенденции за повлияването ѝ: въвеждането на външен контрол върху работата на учителя, засилване на перформативността в професионалната му дейност и ориентиране към потребностите и интересите на „клиента“. При определянето на професионализма на учителя има една особеност, която го предпазва от класическия тип „експерт“ в пазарното стопанство. Защитната мрежа са законите, в които се дефинира ролята на държавата и родителите в образователната система. Въпреки това неолибералният мениджмънт оказва силно въздействие върху професионализма на учителя. Безкомпромисното му прилагане води до директно уволняване на учителя. Установяват се и други недостатъци на този вид мениджмънт, което предизвиква нови дискусии „за“ или „против“ прилагането му. Решенията се търсят по посока намирането на критерии за определянето на компетенциите на учителя-професионалист.

В трета глава с автор М.Михова се представят съвременните тенденции в развитието на образователната система на Руската федерация. То се оказва изключително интересен пример за прилагане на стратегическото управление на системата. Общото образование и поддържането на неговото качество остава приоритет на държавата.

В четвърта глава се проследява реформирането на задължителното общо образование в България. След 2000г. българското образование се превърна във фокус на разнородни политически усилия. Въпреки дългите дискусии за създаване на нов закон за предучилищното и училищното образование от 2015г. съществен напредък в диверсификацията на училищната мрежа не се забелязва. Практически, видовете училища в Република България се запазват в съответствие с историческата традиция.

Дефинирането на иновативните училища все пак „отваря“ възможностите за промяна в ефективността на управлението и окачествяването на образователния продукт. Дава се възможност на местните власти и на директорите да разгърнат своята инициативност за подобряване на учебната среда. Правят се опити за сближаване с европейските структури на задължителното средно училище чрез обособяването на основни училища (I – VII) и обединени училища (I – X). Съществуват и високо специализирани училища, като напр. такива за изучаване на китайски, японски, за изучаване на природни науки или древни езици и култури, които разширяват хоризонта на средното образование, но след задължителната му степен.

По такъв начин все още задачата за диверсифициране на задължителното общо образование остава нерешена. Емпиричните изследвания за постиженията на учениците и създаването на външни стандарти за оценяването им може да се определи като известен напредък. За това говорят и резултатите от международните сравнителни изследвания, в които българските ученици показват по-висок среден тестов бал. Създават се и нормативни документи за оценяването на учениците.

Въпреки забележимите политически усилия за повишаване качеството на образованието би могло да се премине към осъществяване на по-смели стъпки за реформиране на образователната ни система. В последния параграф на главата е предложен модел за „вътрешно“ отваряне на общообразователното училище, което би подпомогнало постигането на по-висока степен на съответствие между интересите на учениците и мениджмънта. Реализирането на такъв модел е неразривно свързано и с промяна в нормативните документи за управление на качеството в

училищата и на държавните изисквания за придобиване на професионална квалификация „учител“.

В епилога се прави опит за обобщаване на метода за анализа на училищната институция от гледище на педагогическата антропология. Още с възникването си като интегративна научна област през 60-те години на миналия век тя разглежда училището като място, където се формира подрастващият в неговата цялост. Въвежда категорията обучаемост, с оето обосновава двойствената природа на човека – веднъж като съвкупност от заложби и втори път като „продукт“ на социалния процес учене. Именно тези две гледни точки би трябвало да определят дискурса за анализ на съвременното училище. Представянето на диференциите в четирите страни разкрива посоките за създаването на училищната мрежа от нов тип в България.

Методология: Качитативният сравнителен анализ е метод, който намира все по-широко място в социалните науки от последното десетилетие. Сравняването на съдържанието на текстове, свързани с един и същи въпрос – в конкретния случай организационните структури на училищната институция с цел диверсификация на задължителното средно образование – улеснява извеждането на някои общи тенденции. Главите в монографията следват една обща структура: възникване и развитие на традициите в съответната страна, актуално състояние на видовете общообразователни училища, емпирични изследвания и нормативна база и перспективи за развитие на професионализма на учителя или директора. По такъв начин се представят сложните зависимости между компонентите на образователната система. Във всяка от тях има силно изразена национална специфика, която трябва да се вземе предвид при анализа на степента на развитие на отделната страна. Макар че, във всички разгледани страни диверсификацията се проявява, тя е осъществена на различни равнища. В Англия и Германия тя е част от националните им традиции. В Руската федерация държавата все още има силно влияние върху образованието, докато България може да се приеме като междинен случай. У нас се полагат усилия за „отстъпването“ на държавата от управлението на конкретното училище но реално тя все още го регулира в доста голяма степен.

Иновативност: В монографията се прави опит за установяване на сложните връзки между обществените реалности и развитието на образователната система. Видовете училища за задължително общо образование се разглеждат в тяхната свързаност и „финните“ различия в техните функции. Привеждат се данни от редица емпирични изследвания, които използват количествени или качествени методи, за да се сравнят училищата в отделните страни и се идентифицират модификациите в комбинирането на признаците, характерни за съвременното общообразователно училище. В резултат на това се предлага модел за реформиране на масовия тип български средни общообразователни училища. Критичният анализ на нормативната документация в сравнителен план обогатява идеите за стандартизиране на професията на учителя и за осигуряване на неговото кариерно развитие.

Показател Е

Т.20 Публикуван университетски учебник или учебник, който се използва в училищната мрежа

Герджикова, Н. (2019). *Педагогика*. София: Вета Словена – ЖГ ,140 с.
ISBN 978-954-8846-49-3

Учебникът е предназначен за студентите от всички педагогически специалности. Като отделни теми са разработени следните въпроси: педагогиката като наука; процес и система на образование; процес на възпитание; процес на обучение. В интерпретацията на отделните категории се прави опит за съчетаване на традициите със съвременността. При описанието на отделните компоненти е използвана една и съща логика: кратка и ясна дефиниция, аналитично

обогаляване на категорията, следвано от разширено тълкуване. По такъв начин се улеснява възприемането на „новите“ за студентите научни категории.

Към всяка тема са приложени въпроси и задачи, които имат за цел да подпомогнат усвояването на следните компетенции за работа с научен текст:

- възпроизвеждане на научна информация;
- анализ на научни понятия;
- разбиране на данни от научни изследвания;
- креативно използване на научната информация.

В учебника се съдържа и списък с петнадесет примерни теми за разработване на курсови работи. Те съответстват на изучаваното научно съдържание, но предполагат допълнителна изследователска активност от страна на студентите. Детайлно са описани и изискванията към представяните курсови работи. В края на учебника е предложена и подробна библиография за разширяване на научните знания по педагогика.

Самооценка на приносите в научните трудове на доц.д.н. Нина Димитрова Герджикова

В представените за обсъждане научни трудове биха могли да се открият следните приноси:

1. Направен е систематичен анализ на разнообразна по характер фактология, свързана с педагогическите теоретични концепции и практиките на обучение и оценяването на ефективността на неговото организиране в училищната институция.
2. Използван е иновативен подход за интерпретиране и обособяване на възрастовите педагогически възоснова на категорията образование.
3. Предложен е модел за вътрешно диференциране на българското общообразователно училище, което е предпоставка за постигане на неговата диверсификация.
4. Задълбочено и систематично е открояна спецификата на мултикултурното образование, обоснована от съществуващите, но разпокъсани научни знания за връзките на образованието със социалната среда и културата.
5. Чрез емпирични количествени изследвания е установен профилът на учителя, работещ в мултикултурни класове: високо образован, работещ по-скоро интуитивно поради недостиг на специализирана методическа литература за работа в мултикултурни класове и с амбивалентно отношение към многоезичието.
6. Чрез емпирични количествени изследвания е установена емоционалната възприемчивост на учениците (12 – 15-годишни) към процеса на обучение, която гравитира около неутралното отношение, свързано със скалата „удоволствие“ и около негативната преценка по отношение на тревожността и скуката.
7. Осъществено е първоначално изпробване на два авторски диагностични инструмента за измерване емоционалната чувствителност на 13-годишни ученици в процеса на обучение.

8. Чрез емпирични количествени изследвания са установени някои тенденции в хранителното поведение на ученици и млади хора, свързани с неговата регулация.
9. Направените теоретични и емпирични анализи извеждат на преден план дискуссионния въпрос за важната роля на емоциите в процесите на образование, обучение и възпитание.
10. Направените изводи и емпирично установените факти насочват към необходимостта от дискурсивно разглеждане на хабитуса в педагогическата практика.